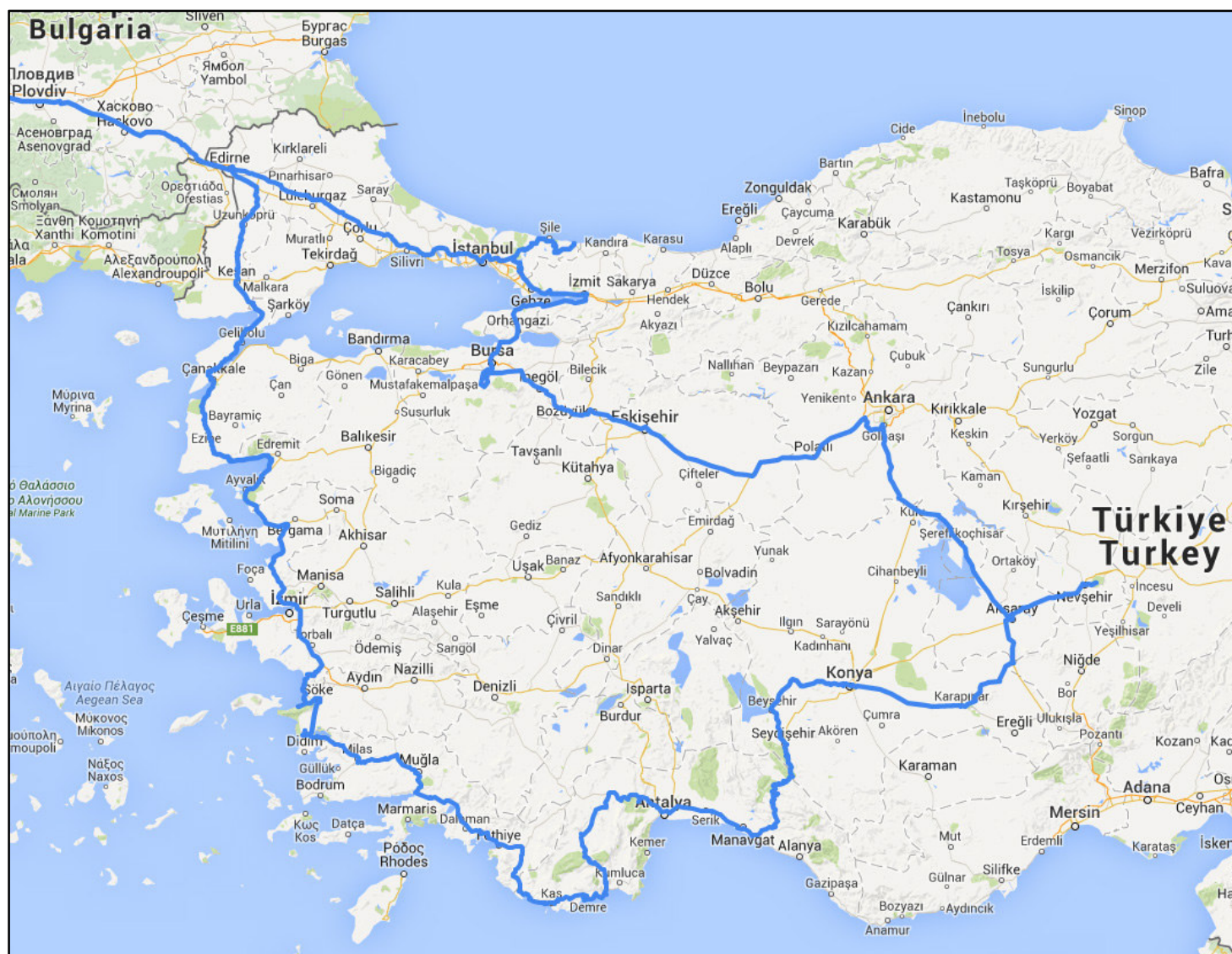
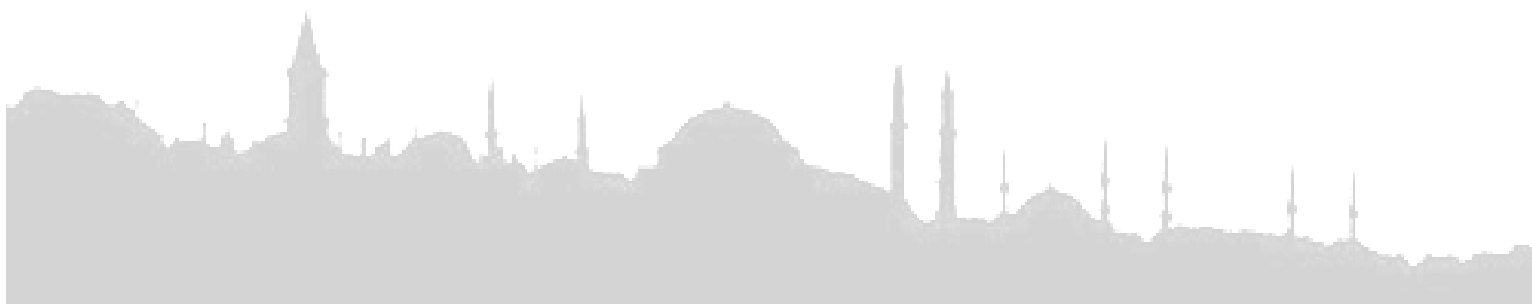

TURECKO 2015

Martin Čertner, Luboš D. Hrouda, Petr Janšta, Radek K. Lučan, Honza Suda, Tomáš Urfus

Hrubý itinerář exkurze

Čt 30. dubna

Odjezd z Prahy v 17 hod. směr Bratislava – Szeged – Subotica – Beograd – Niš – Sičevacka klisura (ca 1150 km)

Pá 1. května

Exkurze na vápence do **okolí Sičevacke klisury**, pravděpodobně u vesnice Krupac (9 hod. je povinná přestávka busu), následně noční přejezd do Edirne

So 2. května

Edirne (krátká zastávka a prohlídka) jižním směrem Kesan, při cestě ke Gelibolu **vnitrozemská slaniska**, *nocleh někde před Ecceabatem /Kum motel camping?/*

Ne 3. května

Ráno **exkurze do Gelibolu Milli parku** (mediteránní vegetace, lesy s *Pinus brutia*) - trajektem do Canakkale, přes náhorní planinu k Edremitskému zálivu, Kucukkuyu – Assos, *nocleh u říčky nedaleko Assosu mimo kemp*

Po 4. května

Assos - Burhanyie – **Bergama** (botanika + antika), **Efesos** (botanika + antika), *nocleh v Güzelcamli Aydin jižně od Kusadasi /Lazoglu Camping na hranici NP Dilek/*

Út 5. května

Celodenní exkurze do Dilek Yarimadasi Milli park, autobus nás ráno odveze doprostřed parku a vrátí se, stojí 24 hodin, my dorazíme pěšky, spíme 2x na stejném místě

St. 6. května

Güzelcamli – Milet (antika, podle času) – **Camici gölü** (možná exkurze, slaniska, ptáci) – **Köycegiz Gölü** (lužní lesy s *Platanus* a *Liquidambar*, ptáci), *nocleh v kempu u Göcek Gezbeli /Katranci beach+camping/*

Čt 7. května

Dopoledne **exkurze v okolí kempu**, po obědě přejezd přes Fethyii podél pobřeží před Finike, *nocleh v blízkosti Finike* (kromě kaloňů i zříceniny na tzv. Lycian Way – Myra apod.), navečer možná exkurze v ústí říčky nedaleko kempu */nocleh Andriake Camping Demre/*

Pá 8. května

Finike – do vnitrozemí k Elmali (možná po cestě cedrové lesy), **Termessos** (antika v lese, botanika), kolem Antalye, po 60 km odbočka na sever do hor směr Akseki – Cevizli (horské cedrové a jedlové lesy), *nocleh v horách mezi Akseki a Cevizli (na divoko, opuštěný kraj podle času i varianta s noclehem před Akseki, (tam by měl být snad někde kemp) a Akseki až ráno (hřbitov plný orchidejí)*

So 9. května

(Akseki) Cevizli - **Beysehir Gölü** (pobřežní botanika, ptáci) – Beysehir – **Konya** (kultura) – **Krater Gölü nebo Meke Gölü exkurze** na lávě */nocleh u jezera mimo kemp/*

Ne 10. května

Krater Gölü – Aksaray – **údolí Ihlary** (kláštery, botanika) – Nevsehir – Göreme (*variantou ještě Sultan Sazligi Mili park – ornithologický park, botanika na jaře žádná*) – *nocleh Göreme, bus stojí 48 hodin /Dilek Camping/*

Po 11. května

Kapadokie: Göreme a okolí pěšky, nejpravděpodobněji „Údolím holubů“ do Uchisar (hrad) a zpět „Údolím lásky“

Út 12. května

Exkurze v okolí Göreme do odpoledních hodin (*variantně popojet místním busem a zpět pěšky*), balení pravděpodobně už ráno, navečer (po 48 hodinách) odjezd a noční přejezd směr Bursa (navečer Kervansaray nebo západ slunce nad Tuz Gölu), /*noční přejezd, alternativně dle počasí ještě jedna noc v Göreme a vyjet ráno – přejezd ca 8 hod.*/

St 13. května

Bursa, výjezd na **pohoří Uludag** kam až to půjde podle stavu vegetace, exkurze, nocleh kemp **Bursa** /*Misi Camping and Caravaning Bursa*/

Čt 14. května

Bursa – Izmit – Candira – Agva, pobřeží Černého moře; cestou **exkurze v lesích pontického typu** (*neznáme přesně místo*), nocleh Agva - *Green park camping?*

Pá 15. května

Ráno příjezd do Istanbulu (ca 50 km) – 9 hodin přestávka na **prohlídku Istanbulu**, odjezd v pozdních odpoledních hodinách, noční přejezd směr Beograd - Deliblato (Srbsko, ca 1000 km)

So 16. května

Exkurze na zalesněném písčném přesypu u Dunaje - **Deliblatská pesčara** (v rámci 9hodinové přestávky), na výběr několik exkurzních okruhů, večer odjezd domů

Ne 17. května

V dopoledních hodinách příjezd do Prahy

Turecko letem světem

Základní fakta o Turecku

- rozloha: 781 tis. km²
- počet obyvatel: 75 milionů
- hustota zalidnění: 86 ob./km²
- hlavní město: Ankara (4,5 mil. ob.)
- jazyk: turečtina
- měna: turecká lira (TRY, ₺)
- náboženství: islám, vzácně pravoslavné křesťanství
- nejvyšší bod: Ararat (5 136 m n. m.)
- časové pásmo: UTC +2

Místní specifity a praktické informace

Turecké lázně

Jedním z tradičních tureckých potěšení je návštěva *hamam* (tureckých lázní), přičemž prožitek je hned dvojitý – fyzický a vizuální. Lázeňské domy vznikly, protože většina domů ve městě neměla umývárny, a hamam je pozůstatek římských lázní, vybudovaných téměř v každém městě. Při vchodu do převlékací kabiny dostane příchozí od zřízence (*Tellak*) dva ručníky a dřevěné sandály. Zahalen do ručníků a v dřevácích pak vstoupí do prostoru hamam, kde je několik místností, každá s rozdílnou teplotou. Ve většině lázeňských domů jsou překrásné sály s mramorovým dlážděním, lavicemi k sezení a ohromnými umyvadly. Když se „vypotíte“ v jedné z vytopených místností, objeví se zřízence znovu a polije vás vědrem teplé vody. Potom vás vydrhne hrubou osuškou a zbaví vaše unavené tělo veškeré městské špíny a prachu. Po koupeli následuje krátká masáž, spočívající ve stlačování a ohýbání, která se liší od masáží běžných v západních zemích. V ochlazovací místnosti můžete relaxovat a také si objednat nápoj. Koupel v hamam je čistě osobní záležitostí a nevhodné vystavování intimních částí těla se setká s pohrdavými poznámkami ostatních hostů. V lázních je úplná separace pohlaví, muži i ženy mají oddělené místnosti i samostatné vchody.

Turecké olejové zápasy

Olejové zápasy (*yağlı güreş*) jsou populárním tureckým národním sportem. Zápasníci mají na sobě jen ručně šité kožené kalhoty zvané *kisbet* a před vlastním duelem se namažou olivovým olejem. Po krátkém rozcvičení na zahřátí (*peşrev*) následuje zápas, jehož cílem je doslova položit soupeře na lopatky. Po vyhraném kole vstupuje vítěz takřka okamžitě do dalšího zápasu, dokud v dané kategorii nezůstane jediný neporažený. Olejové zápasy mají v Turecku šestisetletou tradici a jejich vyvrcholením je letní celonárodní turnaj v Edirne, na který se sjíždějí s vidinou slávy zápasníci z malých obcí po celé zemi.

Turecká kuchyně

Turecká kuchyně údajně patří mezi ty nejpestřejší na světě, kloubí se v ní totiž vliv balkánské a středozezemní kuchyně (ryby, mořské plody, hodně zeleniny) s kuchyní arabskou a lokálními specialitami. Nejznámějším tureckým jídlem je *kebab*, postupně odkrajované kousky marinovaného a silně kořeněného jehněčího masa, podávané buď v místním chlebu (*döner kebab*) nebo zabalené v tortillu připomínající placce (*dürüm kebab*). Setkat se můžete i s kořty (*köfte*), smaženými masovými koulemi připomínajícími karbanátky, které mohou být do různé míry pikantní. Oblíbeným jídlem je rovněž *pilaf*, rýže nebo pšenice se smaží na oleji a poté vaří v bujonu, podává se s masem, zeleninou či ovocem – výsledek může na pohled trochu připomínat rizoto. Významnou roli v turecké kuchyni hraje baklažán, je tradičně součástí pokrmů *karniyarik* a *mussaka*, v obou případech v kombinaci s mletým masem a různými dalšími druhy zeleniny. Před hlavním

jídlem se v restauracích můžete setkat s širokým spektrem různých tradičních předkrmů, zvaných *meze*. Z nápojů stojí za vyzkoušení místní silný černý čaj (pěstuje se na severu země), zdejší turecká káva má jen pramálo společného s naším „turkem“. Osvěžující *ayran* je jogurtový nápoj ochucený někdy lístky máty nebo okurkovou šťávou. Setkat se můžete i s tradičním *salepem*, připravuje se z drcených hlíz orchidejí, dochucených vanilkou a skořicí. Z místních dezertů lze vřele doporučit *baklavu*, tenké pláty sladkého těsta střídaného pistáciemi či ořechy jsou vzájemně slepené hutnou porcí medu. I u nás je pak známá chalva (*helva*), ztužená pasta z rozemletých sezamových semínek a dalších méně zastoupených ingrediencí.

Cenzura internetu

Nepříliš známou skutečností je, že Turecko patří mezi státy se silnou cenzurou internetového obsahu, a to především poslední dobou. Filtrování stránek je selektivní, týká se řádově několika tisíc webových odkazů. Údajným primárním cílem těchto praktik je potírání prostituce, pornografie a gamblerství, nicméně výjimkou není ani blokování oficiálních stránek politické opozice nebo příhodné zamezení přístupu k sociálním sítím (Twitter, Facebook) a YouTube pár týdnů před volbami...

Vstup do mešit

Turecko je převážně muslimskou zemí. Přestože má celá řada Turků značně liberální postoj k islámu, stále velká část jeho obyvatel (hlavně mimo větší města) úzkostlivě dodržuje všechny spjaté tradice. Při návštěvě posvátných míst, a to především mešit, je třeba chovat se v souladu s několika pravidly: 1) ženy vstupují do mešit s hlavou zahalenou šátkem, 2) pohoršující je vstoupit do mešity v krátkých kraťasech či minisukni nebo mít odhalená ramena a paže (platí pro obě pohlaví), 3) před vstupem si sundejte boty. Je taktní vyhnout se návštěvě mešit v době poledních modliteb a to především těch pátečních (je třeba vzít v potaz při naší páteční návštěvě Istanbulu). Samozřejmě jsou rozdíly mezi mešitami, které dnes slouží už jen jako turistické atrakce, menšími mešitami a významnými poutními místy v míře striktnosti dodržování výše uvedených pravidel.

Cestující ženy

Ženy cestující osaměle v muslimských zemích se mohou setkat s nežádanou pozorností ze strany místních mužů. V případě Turecka se v podobných situacích zpravidla jedná o neškodné flirtování nebo škádlení, které jen výjimečně přeroste v sexuální obtěžování. Příhodné je nenavazovat oční kontakt s takovými muži, působit sebevědomě, a pokud vše ostatní selže, tak sehrát křikem dramatickou scénu, která obvykle odradí i ty nejzarputilejší svůdníky. V takových případech se mohou hodit fráze jako *Ayıp!* („Styď se!“), *Beni rahatsız ediyorsun!* („Cítím se nepříjemně!“), *Birak beni!* („Nech mě na pokoji!“) nebo ráznější *Defol!* („Vysmahni!“). Obzvláště v noci se ženám doporučuje pohybovat se ve větších skupinkách, optimálně smíšeného pohlaví. I odlehle uličky tureckých měst jsou však v noci bezpečnější než mnohde v Evropě, především díky všudypřítomnému četnictvu, na které se lze v případě ohrožení obrátit.

Velvyslanectví a konzuláty

Velvyslanectví Ankara

Kaptanpasa Sokak No. 15, G.O.P., 06700 Ankara, +90532/3751387

Generální konzulát Istanbul

Abdi İpekci Cad. 71, P.O.Box 35, 34367 Istanbul, +90/533/2573880

Honorární konzulát Izmit

Cumhuriyet Bulvari No.11, Kat:4, Daire 11, 35220 Alsanca – Izmir, +90 232 3680944

Honorární konzulát Antalya

Zerdalilik Mahallesi, 1385 Sokak No. 20/1, TR-07100 Antalya, +90242/3226183

Turečtina

Domluva v Turecku není vždy úplně jednoduchá. V bohatších regionech a v turistických oblastech se lze domluvit anglicky, základy ovládají především obchodníci nebo studenti. Především mezi starší generací se pak lze setkat s němčinou, protože mnoho Turků dříve pracovalo v Německu. V každém případě se vyplácí naučit se alespoň základní turecké fráze. Turečtina patří do skupiny tzv. oghuzských jazyků (spolu s ázerbájdžánštinou nebo turkmenštinou), takže většina jejích slov se pravděpodobně nebude podobat žádnému jazyku, který znáte. Pozitivní skutečností je, že v Turecku byla r. 1928 zavedena Kemalem Atatürkem latinka (do té doby se psalo specifickou variantou arabského písma). Turecká slova se čtou stejně, jak se píšou, odlišnosti od české výslovnosti shrnuje tabulka níže.

Výslovnost v turečtině:

ö	mezi „o“ a „e“ - jako německé ö
ü	mezi „u“ a „i“ - německé ü
ı	vzadu vyslovené tvrdé „y“
c	dž
ç	č
ş	š
y	j
j	ž
ğ	nevyslovuje se, prodlužuje předchozí slabiku
zdvojené hlásky se vždy vyslovují (saat, elli)	

Česko – turecký slovník základních frází:

Dobré ráno / Dobrý den / Dobrý večer	İyi sabahlar / İyi günler / İyi akşamlar
Na shledanou	Görüşmek üzere
Jmenuji se .... A jsem z České Republiky.	Adım ... Çek cumhuriyeti'nden geliyorum
Nerozumím Vám, nemluvím turecky.	Anlamıyorum, Türkçe bilmiyorum.
ano / ne	evet / hayır
Prosím (o něco)	Rica ederim (Lütfen)
Děkuji!	Sağ olun! (Mersi)
Ne, děkuji.	Hayır, teşekkür ederim.
Není zač.	Bir şey değil.
Promiňte!	Affedersiniz!
Chtěl bych	..... istiyorum.
Nebezpečí	Tehlike
Pozor	Dikkat
Zákaz	Yasak
Vchod / Východ	Giriş / Çıkış
Vstup volný	Giriş serbesttir.
Vstup zakázán	Girmek yasaktır
Otevřeno / Zavřeno	Açık / Kapalı
Volno / Obsazeno	Serbest / Meşgul
WC / toalety	Tuvalet

dámy / ženy	Bayan
páni / muži	Bay
Telefon	Telefon
Pokladna	Gişe
Policie	Polis
Informace / informační kancelář	danışma / danışma bürosu
Turistická / Cestovní kancelář	Turist acentası (bürosu)
Banka / Směnárna / Pošta	Banka / Kambiyo / Posta
Muzeum / Divadlo / Kino	Müze / Tiyatro / Sinema
Kouření zakázáno	Şigara içilmez
Čas	Zaman (vakit)
minuta / hodina / den / týden / měsíc / rok	dakika / saat / gün / hafta / ay / yıl
pondělí / úterý / středa / čtvrtek / pátek / sobota / neděle	pazartesi / salı / çarşamba / perşembe / cuma / cumartesi / pazar
včera / dnes / zítra	dün / bugün / yarın
ráno / dopoledne / poledne / odpoledne / večer / noc	sabah / öğleden önce / öğle / öğleden sonra / akşam / gece

0 nula / 1 jeden, jedna, jedno / 2 dvě / 3 tři / 4 čtyři / 5 pět / 6 šest / 7 sedm / 8 osm / 9 devět / 10 deset	0 sıfır / 1 bir / 2 iki / 3 üç / 4 dört / 5 beş / 6 altı / 7 yedi / 8 sekiz / 9 dokuz / 10 on
11 jedenáct / 12 dvanáct / 13 třináct / 14 čtrnáct / 15 patnáct „	11 on bir / 12 on iki / 13 on üç ...
20 dvacet / 21 dvacet jedna / 30 třicet / 40 čtyřicet / 50 padesát / 60 šedesát / 70 desmdesát / 80 osmdesát / 90 devadasát	20 yirmi / 21 yirmi bir / 30 otuz / 40 kırk / 50 elli / 60 altmış / 70 yetmiş / 80 seksen / 90 doksan
100 jedno sto (sto) / 200 dvě stě / 300 tři sta ... 1000 tisíc / 2000 dva tisíce / 3000 tři tisíce ...	100 yüz / 200 iki yüz / 300 üç yüz ... 1000 bin / 2000 iki bin / 3000 üç bin ...
autobus / auto / loď / pěšky	otobüs / otomobil / gemi - vapur / yayan
Kde je ..., prosím.	...nerede, lütfen?
Jak daleko je do ...	...uzak mı?
Pokladna	Bilet gişesi (Gişe)
jízdenka	bilet
sleva pro mladé (studenty)	Öğrenciler için indirim
Město / vesnice / ulice / náměstí	Şehir (kent) / köy / sokak / meydan
kostel / mešita	kilise / cami
hotel / penzion / kemp	otel / pansiyon / kamping, kamp yeri
Recepce	Resepsiyon
Kde je pošta / banka / směnárna.	Postane / banka / kambiyo nerede?
dopis / pohlednice / balík	mektup / kart(postal) / paket (koli)
poštovní známka	posta pulu
Mohu u Vás vyměnit eura?	Euro bozdurabilir miyim?
Mohu platit platební kartou?	Kredi kartıyla ödebilir miyim?
Internetová kavárna	Internet cafe
Restaurace / hospoda / kavárna	Restoran / --- / kahve (hane)
Jídelní lístek.	Yemek listesi
Předkrmý / polévky / hlavní jídla / přílohy / zákusky / zmrzlina	Meze / çorba / yemek / ---- / tatl / dondurma

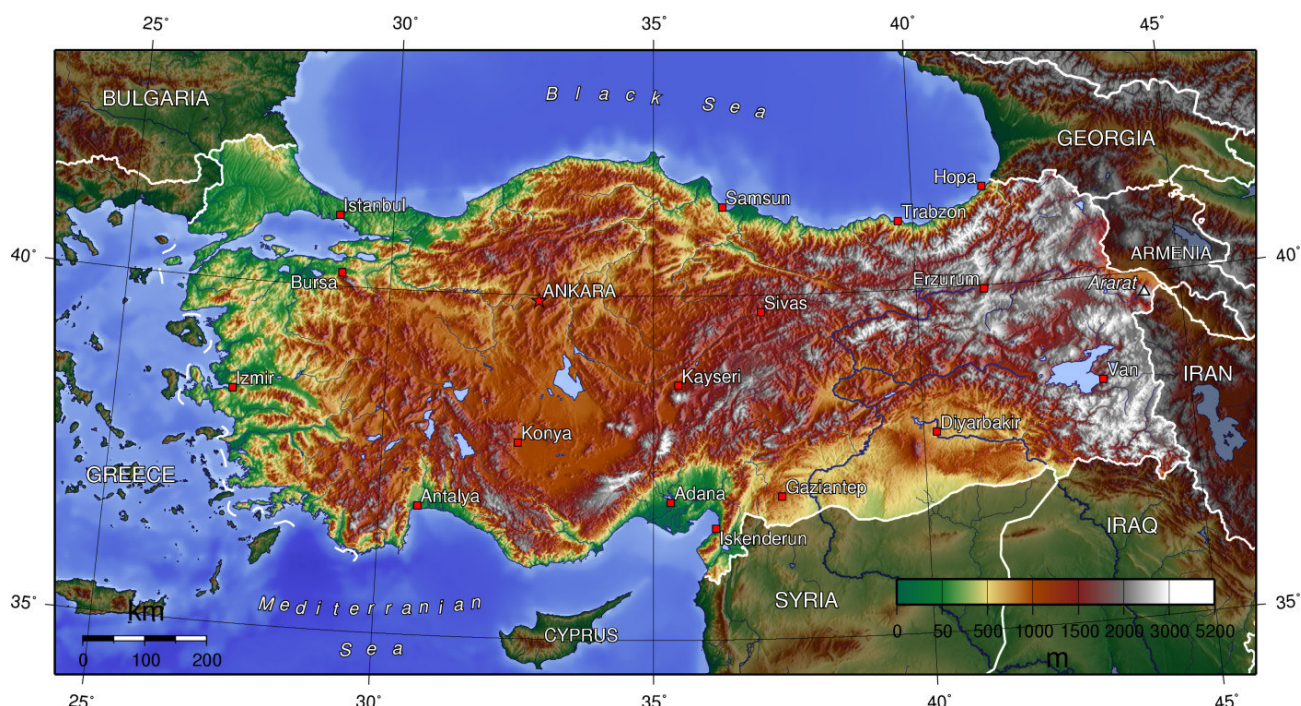
minerální voda / pivo / víno / káva / čaj.	maden suyu / bira / şarap / kahve / çay
pitná voda	İçecek su
Obchod / Obchodní dům	Dükkan / Satış mağazası
potraviny	Gıda pazarı
Pekařství	Fırın
ovoce / zelenina	meyve / sebze
trh - tržiště	pazar
Kolik to stojí?	Ne kadar? Kaç para?
Kolik stojí kilo ... ?	Kilosu ne kadar?
To je příliš drahé.	Çok pahalı.
Chtěl bych koupit ..	... almak istiyorum.
sleva	indirim
jídlo	Yemek
maso (vepřové - hovězí - drůbeží - skopové)	et (domuz eti - sığır eti - kümes hayvanları - koyun eti)
ryby	balık
mléko / sýry / máslo / vejce	Süt / peynir / tereyağ / yumurta
chléb / pečivo	ekmek /
jablko / hruška / broskev / víno / pomeranč / banány	elma / armut / şeftali / üzüm / portakal / muz
brambory / rýže	patates / pirinç
Nemocnice	Hastane
Lékař	Doktor (hekim, tabip)
Lékárna	Eczane
Jsem nemocný	Hastayım
kde / kam	nerede / nereye
zde / tam	burada / orada
kdo / co	kim / ne
kteřý / jak	hangi / nasıl
kolik / kdy	kaç (ne kadar) / ne zaman
já / ty / on - ona - ono	ben / sen / o
my / vy / oni	Biz / siz / onlar
Barva	Renk
černá / bílá	siyah (kara) / beyaz (ak)
modrá / červená	mavi / kırmızı
žlutá / zelená	sarı / yeşil

Přírodní podmínky Turecka

Geologie a geomorfologie

Turecko je geologicky i reliéfově velmi různorodá země - tento fakt výrazně ovlivňuje mesoklimatickou variabilitu i bohatství květeny a vegetace. Nížinný charakter má pouze západní pobřeží při Egejském a Marmarském moři a delty větších řek na jižním pobřeží (např. delty řek Seyhan a Ceyhan u Adany). Dlouhá pobřeží Černého i Středozemního moře jsou lemována západovýchodními pohořími, která uzavírají vnitřní náhorní anatolskou plošinu. Na severu se táhne téměř rovnoběžkový pás Pontických hor s nejvyšším vrcholem 3937 m. Jižní pás pohoří, vlnící se esovitě od Fethyie na jz. Turecka až téměř po jezero Van na východě je nejčastěji uváděn pod jménem Taurus a dělí se obvykle na západní Taurus z. od Antalye, střední Taurus od Antalye po Kahran Maras (mající v masivu Ala Daglari nejvyšší vrchol 3734 m), Antitaurus (jediný relativně krátký masiv orientovaný poledníkově v oblasti Hatay (Antiochie) zasahující až na syrské hranice) a východní Taurus. Severní i jižní pohoří jsou velmi geologicky pestrá, se sérií vápňitých, silikátových i nevyhraněných metamorfovaných hornin; jejich vznik náleží terciárnímu alpsko-karpatskému vrásnění. Anatolská náhorní plošina leží v průměrné nadmořské výšce 1200 m a je geologicky uniformnější. Zejména v její střední části se vyskytují sníženiny s tvorbou slaných jezer a slaných půd (největší a nejznámější je periodické jezero Tuz Gölü j. od Ankary). V oblasti plošiny se jako významný geomorfologický činitel uplatňovala terciární sopečná činnost, které dala vzniknout většímu počtu solitérních sopečných vulkánů, vyčnívajících téměř 3000 m nad okolní krajinu. Nejznámější jsou sopky Hasan Dagi u Aksaray a zejména Erciyes Dagi u Kayseri, jejichž činností vznikla pozemská měsíční krajina Kappadocie - ukázka, co dovede voda a vítr s měkkými sopečnými tufy.

Hlavní klimatické regiony

Středozemská oblast (Východní Mediterán)

Klimaticky velmi příznivá oblast etéziového klimatu, omezená na nížiny z. Turecka při Egejském a Marmarském moři a na j. svahy pohoří Taurus na jihu Turecka. Charakteristická je mírná a v principu bezmrazá zima (absolutně jen do -10 C) a horké léto. Srážky jsou omezeny na zimní a jarní období, ve druhé polovině vegetační sezóny nastává výrazné období sucha (známé v klimatologické hantýrce jako „Trockenzeit“), které je negativně limitující pro výskyt většiny

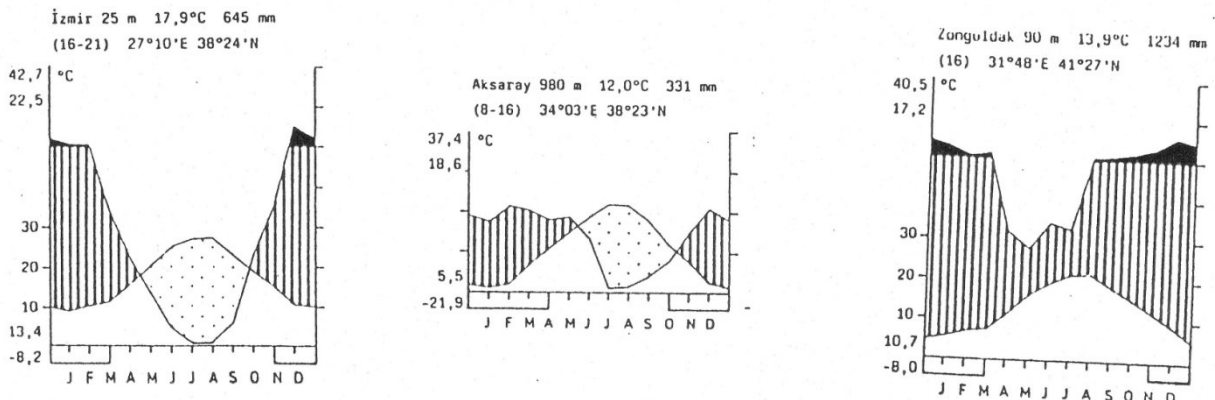
opadavých dřevin. Nejvýchodnější oblast mediteránní vždyzelené vegetace se nachází na jižním pobřeží Turecka, kde je vlivem pohoří Taurus podnebí prakticky subtropické, umožňující pěstování i řady tropických plodin. Východní Mediterán má velmi bohatou, nikoli však příliš svěbytnou floru - počet druhů je vysoký, zásadní podíl zde však mají druhy vyskytující se v celém Mediteránu, méně pak jen v Mediteránu východním. Počet lokálních endemitů není vysoký.

Vnitroanatolská oblast

Oblast výrazně kontinentálního klimatu, v zimě s malými sněhovými srážkami a velkými mrazy, které klesají v lednu pravidelně hluboko pod bod mrazu (v extrémech až do -30 stupňů). Území se vyznačuje celoročně nízkým úhrnem srážek (300-500 mm) - dešťově bohatší je pouze jaro, zatímco ve druhé polovině vegetační sezóny nastupuje stejný „Trockenzeit“ jako u mediteránní oblasti. Vegetace musí být tomuto extrémnímu klimatu přizpůsobena: dřeviny se vyskytují jen málo, převažuje stepní travinná vegetace, popř. vegetace polštářovitých či sukulentních rostlin. Rostliny se brání proti výparu i dalšími způsoby - různým oděním, tvorbou silic apod. Anatolie je nejzápadnější výspou irano-turanské kontinentální květeny, a navíc výspou izolovanou od středoasijského centra hradbou Kavkazu a přilehlých hor s. Íránu. To má za následek nejen bohatost, ale i svěbytnost flóry - největší počet tureckých endemitů se vyskytuje právě v náhorní Anatolii.

Pontická oblast

Oblast celoročně vysokých srážek, bez výrazného období sucha v létě, s mírnou zimou (průměrná teplota ledna neklesá pod bod mrazu). Vegetačně jde o oblast s převahou opadavých listnatých lesů, zejména bučin, jimž toto humidní klima vyhovuje. Floristicky sem zasahují mnohé prvky z Kavkazu a dosti velký je i endemismus v této oblasti.

Typické klimadiagramy pro výše zmíněné klimatické regiony (zleva): středozezemská oblast, vnitroanatolská oblast, pontická oblast.

Flóra a vegetace Turecka

Flóra a její složení

Z Turecka je v současnosti udáváno něco přes 9 200 druhů vyšších rostlin, přičemž mnohé kritické okruhy ještě zdaleka nejsou dostatečně prozkoumány a stále jsou popisovány nové druhy. Druhovú diverzitu rostlinných společenstev Turecka se zpravidla pohybuje v rozmezí 1-2 tis. rostlinných druhů na 10 000 km², což jsou hodnoty zhruba srovnatelné s podmínkami střední Evropy. V čem se však obě území dramaticky liší, je úroveň endemismu. Zatímco v ČR tvoří 1,3 % flóry endemické druhy (v sousedním Rakousku je to 1,6 %), v turecké flóře je to celých 30,6 %! Příčiny vysokého endemismu je třeba hledat v geomorfologii – území Turecka je dobře izolované od svého okolí mořem a vysokými pohořími, zároveň je celá takto ohraničená oblast velmi heterogenní. Celá řada endemických taxonů je vázána výhradně na „svůj“ horský masiv. Jistě přispěla i skutečnost, že anatolská pohoří nebyla během glaciálu tolik zaledněna, jako tomu bylo v případě vysokých střeoevropských pohoří (Alpy, Karpaty).

Na skladbě turecké flóry se proporčně nejvíce podílí zástupci těchto čeledí (sestupně): *Asteraceae*, *Fabaceae*, *Lamiaceae*, *Brassicaceae*, *Poaceae*, *Caryophyllaceae*, *Scrophulariaceae* s. l., *Apiaceae*, *Boraginaceae*, *Rosaceae*, *Ranunculaceae*, *Cyperaceae* a *Orchidaceae*. Pokud bychom to srovnali se střeoevropskou flórou, nejvýznamnější čeledi zůstanou stejné, budou se však výrazně lišit jejich relativní příspěvky. I v podmínkách střední Evropy zůstává nejvýznamnější čeledí *Asteraceae*, dále by však následovaly *Rosaceae* (navýšené především apomiktickými zástupci rodů jako *Rubus*, *Alchemilla* nebo *Sorbus*) a trávy. Kumístění čeledi *Fabaceae* na druhém místě v turecké flóře přispěla především nápadná radiace některých rodů, a to zejména r. *Astragalus* (kozinec), který tvoří cca třetinu její druhové náplně.

Rod *Astragalus* je zároveň s téměř 400 druhy nejbohatším rodem turecké flóry, díky výjimečné plasticitě se vyvinul do širokého spektra různých růstových forem i barev květů. Setkáme se v něm s drobnými jednoletkami i nepřehlédnutelnými trnitými keři, jejichž polštářovitý vzrůst dominuje vegetaci vnitřní Anatólie. Na druhém místě je *Verbascum* (divizna), rod s 360 druhy v celosvětovém měřítku, přičemž 232 z nich roste v Turecku a zpravidla se jedná o místní endemity. Turecko proto lze považovat za centrum diverzity tohoto rodu. Dalšími druhově nejbohatšími rody v řadě jsou *Centaurea* (chrpa), *Allium* (česnek) a *Silene* (silenka), každý disponující více než stem zástupců.

Fytogeografické vazby

Území Turecka náleží ke třem velkým fytogeografickým oblastem: Východomediterránní, Irano-turanské a Pontické (resp. Euxinské).

Východomediterránní oblast

Tato oblast zaujímá západní a jižní pobřeží Turecka od poloostrova Gelibolu v evropské části po pohoří Nur Dagları v okolí Ankatye. Západní Turecko je střeozemskou květenou ovlivněno více do vnitrozemí (tzv. Západní Anatólie), naopak na jihu patří do této oblasti jen úzký pobřežní pás včetně jižních svahů pohoří Taurus. Typickými východomediterránními druhy jsou např. *Sarcopoterium spinosum*, dominanta příbřežních porostů frygany, z dřevin pak *Arbutus andrachne* (na rozdíl od celomediteránního druhu *A. unedo*) či opadavý *Styrax officinalis*. Východomediterránní jehličnatou dominantou je *Pinus brutia* (opět na rozdíl od celomediteránního druhu *P. halepensis*). Mnohé východomediterránní dřeviny z vyšších poloh mají ostrůvkovitý areál - příkladem budiž *Abies cilicica*, *Cedrus libani* nebo *Juniperus excelsa*. Reliktní ostrůvkovitý výskyt v nižších polohách je vzácnější - příkladem jsou dřeviny lužních lesů *Liquidambar orientalis* nebo *Platanus orientalis*. V oblasti východního Mediterránu jsou původní mnohé dřeviny, zdomácnělé nebo pěstované po celém Středomoří - ať už jde o planou olivu (*Olea oleaster* nebo *O. europaea* subsp. *sylvestris*), *Ceratonía siliqua*, *Punica granatum* či *Cupressus sempervirens*.

Irano-turanská oblast

Tato oblast svým vymezením v podstatě odpovídá rozsahu anatolské náhorní roviny. Flora je převážně stepní až pustinná, s minimem velmi rozvolněných lesostepních porostů, zejména v západní části. Dominantními dřevinami v těchto řídkých porostech jsou opadavé duby, zejména *Q. anatolica* příbuzný našemu *Q. pubescens*, dále *Pyrus eleagnifolia* nebo *Pinus pallasiana*. Bylinná složka flory této oblasti představuje nejspecifičtější květenu Turecka s vysokou mírou endemismu (který je naopak v mediteránní části Turecka poměrně nízký). Mezi rody s velkým počtem endemitů právě v této oblasti musíme počítat *Astragalus*, *Gypsophila*, *Silene*, *Acantholimon*, *Isatis*, *Hypericum*, *Verbascum*, či některé sekce rodů *Phlomis* a *Achillea*.

Pontická (Euxinská) oblast

Dominantami lesů této oblasti jsou mnohé vikariantní druhy našich dřevin - nejtýpnější jsou *Fagus orientalis* či *Carpinus orientalis*, v podrostu často s kavkazskými druhy rodu *Rhododendron*. Ze stromů se uplatňují i některé vždyzelené druhy, jako např. *Prunus laurocerasus*. Bylinné patro na rozdíl od stromového je tvořeno i mnoha středoevropskými prvky.

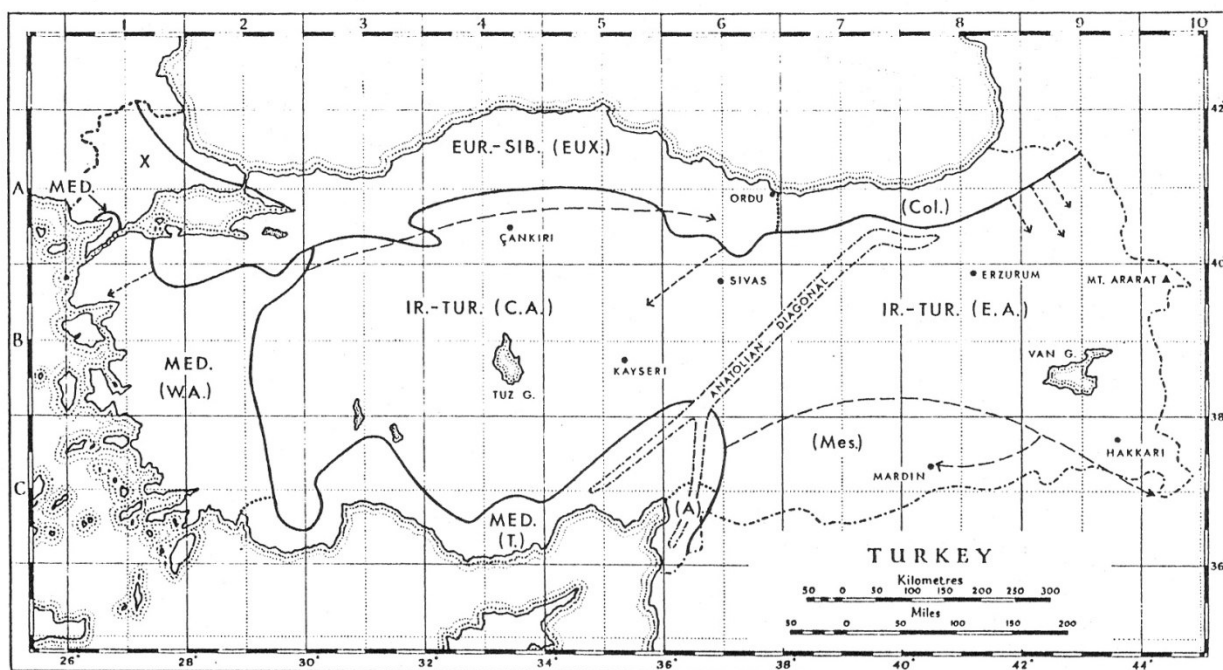
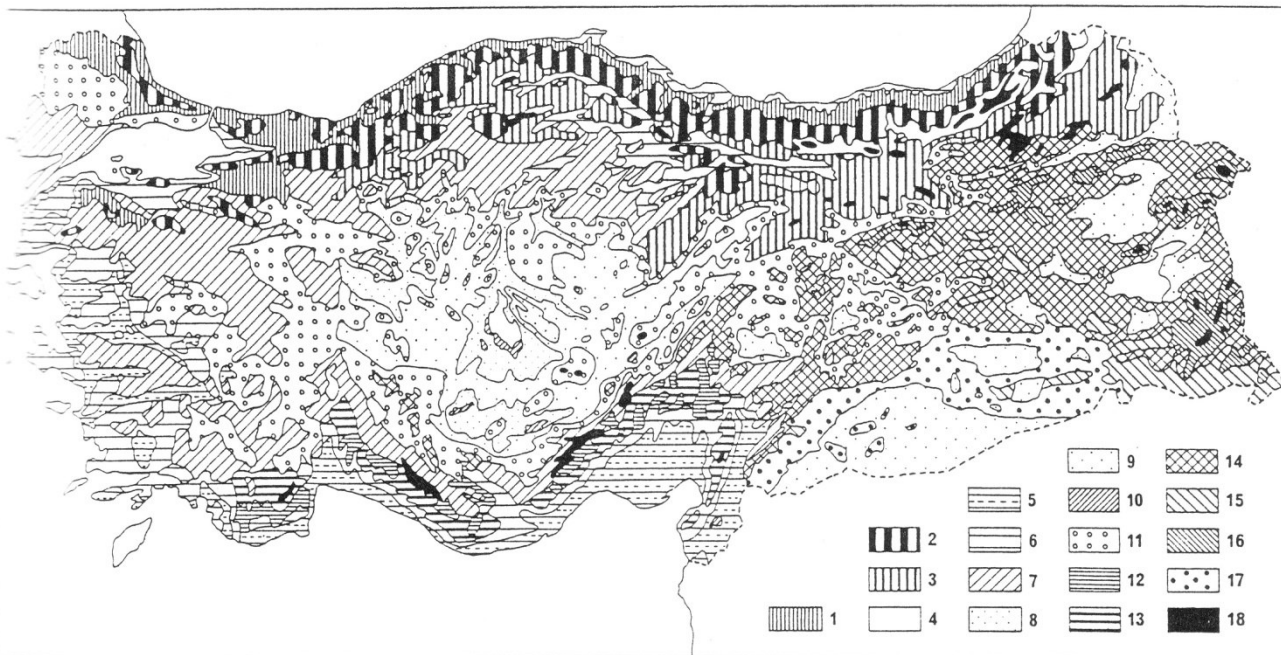

Fig. 1 Approximate limits of the phytogeographical regions in Turkey according to present-day composition of the flora. EUR.-SIB. (EUX.): Euro-Siberian Region (Euxine province); Col.: Colchic sector of Euxine province. MED.: Mediterranean Region (east Mediterranean province); W.A.: west Anatolian district; T.: Taurus district; A.: Amanus district. IR.-TUR.: Irano-Turanian Region; C.A.: central Anatolia; E.A.: east Anatolia (Mes.: Mesopotamia). X: Probably central European/Balkan province of Euro-Siberian region.
 . . . → Euro-Siberian penetrations. — — — → Mediterranean penetrations. No attempt has been made to map the numerous enclaves.

Vegetace

Různorodost vegetace Turecka znázorňuje mapa na další straně. Formacím, resp. společenstvům, jichž se bude dotýkat naše exkurze, jsou následně věnovány poznámky.

Vegetační mapa Turecka:

1. Pontické bučiny nižších poloh (dominuje *Fagus orientalis*, v podrostu vždyzelené dřeviny – rhododendrony apod.)
2. Smíšené horské lesy pontické oblasti – buk, jedle (*Abies nordmanniana* s.l.), smrk
3. Pontické borovo-smrkové lesy (*Pinus pallasiana*)
4. Subalpínská keříčková společenstva pontické oblasti
5. Degradované macchie a kulturní krajina v mediteránní oblasti
6. Původní tvrdolisté listnaté lesy, macchie a lesy s *Pinus brutia* (mozaika těchto společenstev)
7. Smíšené lesy vždyzelených a opadavých dřevin (submediteránní porosty *Pinus pallasiana*, *Quercus* sp. div.)
8. Xeromorfní otevřené keříčkovité porosty (primární pelyňkové stepi)
9. Xeromorfní otevřené porosty polokulovitých trnitých keříků (*Astragalus* subg. *Tragacantha*, *Acantholimon*)
10. Slanomilné porosty
11. Formace anatolské lesostepi (silně degradované porosty *Q. pubescens* ssp. *anatolica*)
12. Jihoanatolské jedlové a cedrové lesy
13. Horské lesy s dominující *Pinus pallasiana*
14. Smíšené formace opadavých dubových lesů a trnitých keříčků ve východní Anatólii
15. Montánní opadavé dubové lesy (*Q. brantii*)
16. Xeromorfní otevřené porosty pelyňků a polokulovitých keříčků ve vých. Anatólii
17. Silně degradované montánní opadavé lesy včetně kulturní krajiny
18. Subalpínské a alpské formace

Vegetace východního Mediteránu

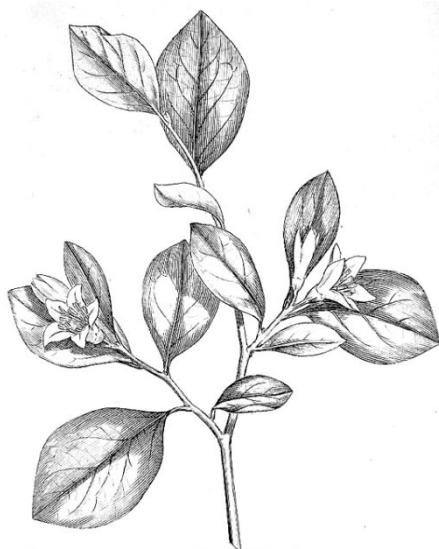
Původní vegetací této oblasti je tvrdolistá vždyzelená vegetace tvořená původními lesy (zde ve velmi malé míře) a křovinami typu macchie. Za sekundární, avšak široce rozšířené se považují porosty nízkých keřů - garrigue, floristicky se často lišící na vápnatých a odvápněných podkladech. Východomediteránní macchie se často nazývají šibljaky - na rozdíl od typické macchie se na jejich skladbě podílí i množství opadavých dřevin (např. *Paliurus spina-christi*, *Cotinus coggygria*, *Styrax officinalis*). Formační posun je patrný i u nižších garrigue - zde se častěji nazývají frygana a liší se fyziognomií i druhovým složením; nápadné je podstatně menší zastoupení siličných hluchavkovitých a to, že množství druhů je opatřeno trny či kolci a i svým polokulovitým vzrůstem se výrazně brání okusu.

Vegetační stupňovitost východního Mediteránu:

	průměrná roční teplota	charakteristická vegetace
Termo-Mediterrán	>16°C	macchie, garrigue, <i>Oleo-Ceratonion</i> , přímořské písčiny, travinné porosty, skal. stepi
Meso-Mediterrán	11-16°C	lesy s <i>Pinus brutia</i> , macchie s <i>Q. calliprinos</i> , porosty <i>Cupressus sempervirens</i>
Supra-Mediterrán	8-12°C (leden 0°C)	opadavé lesy v humidnějším klimatu (<i>Quercus cerris</i> , <i>Ostrya carpinifolia</i>), lesy <i>Pinus nigra pallasiana</i>
Montánní Mediterán	8-12°C (leden <0°C)	lesy při horní hranici lesa (<i>Pinus nigra pallasiana</i> , <i>Cedrus libani</i> , <i>Abies cilicica</i>)
Oro-Mediterrán	<8°C (leden <0°C)	trnité polokeře (<i>Astragalus</i> sp.), subalpínské trávníky

Vždyzelené macchie a zbytky lesů

Macchievé porosty jsou považovány v této oblasti za klimax - sám název svazu *Oleo-Ceratonion* je založen na původním výskytu těchto dřevin. Z dalších dřevin se setkáme s *Pistacia lentiscus*, *P. terebinthus* subsp. *palaestina*, *Rhamnus lycioides*, *Myrtus communis*, *Phyllirea latifolia*, *Arbutus unedo* a *A. andrachne*, *Laurus nobilis*, *O. calliprinos*, z lián *Tamus communis* a *Smilax aspera*. Výškově navazující formací jsou lesy s dominující *Pinus brutia*. Tato borovice však často sestupuje až do Termomediterránu a tvoří zde řídké porosty na mělkých půdách, mnohdy s keřem *Paliurus spina-christi*, v nichž podrost je tvořen druhy garrigue resp. phrygany. Vlastní phrygana bez stromů se vyskytuje při mořském pobřeží - její dominantou je již zmíněný druh *Sarcopoterium spinosum*. Na vápnatých půdách nalezneme *Calicotome villosa*, *Genista acanthoclada*, *Anthyllis hermanniae*, *Teucrium capitatum*, s hojným výskytem orchidejí (*Serapias*, *Ophrys*). Na silikátových a písčinných půdách dominují většinou cisty (*C. salvifolius*), *Erica manipuliflora*, *Lithodora hispidula* apod. Ve spásaných phryganách jsou často nápadné jedovaté cibuloviny - *Asphodelus ramosus* či *Urginea maritima*. Specifitou jsou dnes vzácné porosty původních cypřišů *Cupressus sempervirens* - dobře vyvinuté jsou např. v Koprulü Kanyon NP sv. od Antalye.

Styrax officinalis (Styracaceae)

Paliurus spina-christi (Rhamnaceae)

Pobřežní psamofytická a skalní vegetace

Formace je tvořena druhy s celomediterránním rozšířením, často zasahujícími i do oblasti Atlantiku. Příkladem budiž *Cakile maritima*, *Salsola kali*, na písčinných *Elymus farctus*, *Otanthus maritimus*, *Medicago marina*, *Euphorbia paralias*, *Ammophila arenaria*, *Cyperus capitatus*, na

podzim *Pancretium maritimum*. Ze specifit tureckého pobřeží možno uvést *Verbascum pinnatifidum*, *Calystegia soldanella*, *Ipomoea stolonifera* a některé jednoletky - *Pseurolaya pumila*, *Lotus halophilus* atd. Na pobřeží moře možno nalézt i mořskou cévnatou floru - *Posidonia oceanica*, *Zostera marina*, *Cymodocea nodosa*.

Mediterránní lužní lesy

Typickými dominantami jsou *Platanus orientalis*, *Nerium oleander*, vystupující jako pionýrský druh při osidlování břehů a liána *Vitex agnus-castus*. Zvláštností jz. Turecka jsou lužní lesy s *Liquidambar orientalis* s doprovodem *Alnus orientalis*, *Fraxinus angustifolius* a s hojným zastoupením lián (*Smilax excelsa*, *Periploca graeca*, *Lonicera etrusca*).

Liquidambar orientalis.

Liquidambar orientalis (Altingiaceae)

Calystegia soldanella (Convolvulaceae)

Jehličnaté a smíšené lesy Supra-Mediterránu

Dvě jehličnaté dřeviny určují ráz těchto poloh - níže dominuje již zmíněná *Pinus brutia*, výše *P. pallasiana* (často pojímaná jen jako poddruh od borovice černé). Obě tyto borovice se vyskytují na velmi různých substrátech, pastva a následná eroze v těchto strmějších polohách způsobily značnou degradaci bylinného patra, takže mnohde prakticky chybí. Ve smíšených lesích se setkáme z listnáčů s *Ostrya carpinifolia*, *Quercus cerris* subsp. *pseudocerris*, *Carpinus orientalis*, *Fraxinus ornus* subsp. *cilicica* apod.

Jehličnaté lesy montánního Mediteránu

Lesy tvořící horní hranici lesa v oblasti pohoří Taurus. V západní části pohoří (z. od Antalye) jsou tvořeny převážně druhem *Cedrus libani*, východně od Antalye ve střední části Tauru přistupuje i *Abies cilicica* a *Pinus pallasiana*. Cedr i jedle jsou dřeviny výrazně světlomilné a (zejména cedr) vápnomilné. Jako subdominanta se místy uplatňují statné jalovce *Juniperus excelsa*.

„Agrární“ Mediterán

Kulturní krajina v Mediteránu je vegetačně „druhá jakost“, floristicky nás však bezesporu zaujme, ať svými plevelovými či ruderálními společenstvy. V olivových hájích se obvykle setkáváme s plevely striktně mediteránními (*Anemone coronaria*, *Ranunculus asiaticus*, *Calendula arvensis*), mnohé druhy rodů z čeledi *Fabaceae* (*Medicago*, *Trigonella*, *Ononis*, *Onobrychis*). V polních kulturách a vinicích se setkáme již s i druhy našimi, nebo alespoň s těmi, které u nás donedávna rostly (*Vaccaria pyramidata*, *Scandix pecten-veneris*).

Vegetace náhorní Anatólie

Anatolská lesostep

Tvoří přechod mezi anatólskými doubravami (*Q. pubescens* subsp. *anatolica*, *Q. cerris*, *Q. frainetto*) a stepními porosty. Výrazně spásaný a degradovaný biotop tvořený solitérními stromy *Q. anatolica*, z dalších dřevin pak častěji *Pyrus eleaagnifolia*. Bylinné patro tvoří stepní porosty, o nichž je pojednáno v následujících odstavcích.

Anatolská primární a sekundární step

Kontinentální klima Anatólie neumožňovalo na obrovských plochách výskyt stromů. V této oblasti se vyskytovaly primární stepi několika typů; nejčastěji travinná step s dominujícími *Stipa* a *Bromus* (*Stipa capillata*, *S. lagascae*, *Bromus tomentellus*), popř. kozincová step (*Astragalus lycius*, *Acantholimon venustum*, *Onobrychis armena*, *Salvia cryptantha*, *Onosma tauricum*). V pánevních sníženinách pak na zasolených půdách převládala pelyňková step (*Artemisia santonicum*). Tyto stepi byly florogenetickým centrem některých rodů, v první řadě rodu *Verbascum*, ale i *Astragalus*, *Astracantha* (*Astragalus* subg. *Tragacantha*), *Centaurea*, *Acantholimon*. Značná část původních stepí je dnes přeměněna na zemědělskou půdu, zbylé jsou často přeměněny na porosty polokulovitých a trnitých druhů, které nejlépe odolávají intenzivní pastvě - tzv. tragacanthová step. Nejčastěji se setkáme s *Acantholimon* (*A. acerosum*), druhy rodu *Astracantha* (*A. condensata*, *A. microcephala*) a *Astragalus* (*A. angustifolius*). Z řady stepních běžců je nejznámější *Alhagi pseudalhagi*, jehož kořeny dosahují až 8 m hloubky! Anatólská step hostí mnoho terofytů a geofytů, schopných obrany proti aridnímu klimatu; na jaře najdeme mnoho kvetoucích druhů rodů *Gagea*, *Muscari*, *Crocus*, *Colchicum*, *Ornithogalum*, z dvouděložných mnohé *Brassicaceae*, *Papaveraceae* či *Caryophyllaceae*.

Astragalus subg. *Tragacantha* (Fabaceae)

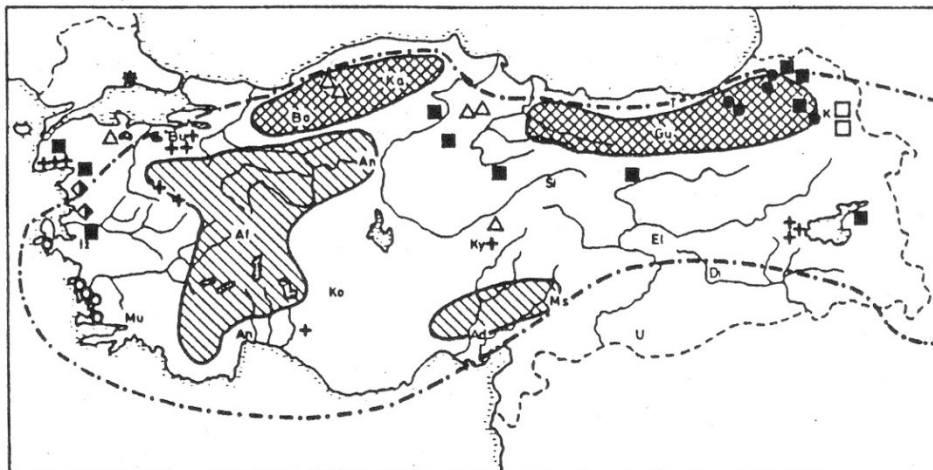
Halofilní vegetace anatólských pánevních jezer

Extrémním podmínkám slaných půd jsou zde nejlépe přizpůsobeny mnohé druhy čeledí *Chenopodiaceae* a *Plumbaginaceae* (*Salicornia*, *Arthrocnemum*, *Halocnemum* resp. *Limonium*, *Armeria* apod.). Vzhledem k obecně posunuté vegetační sezoně slanisek se jich dotkneme jen příležitostně.

Pontická oblast

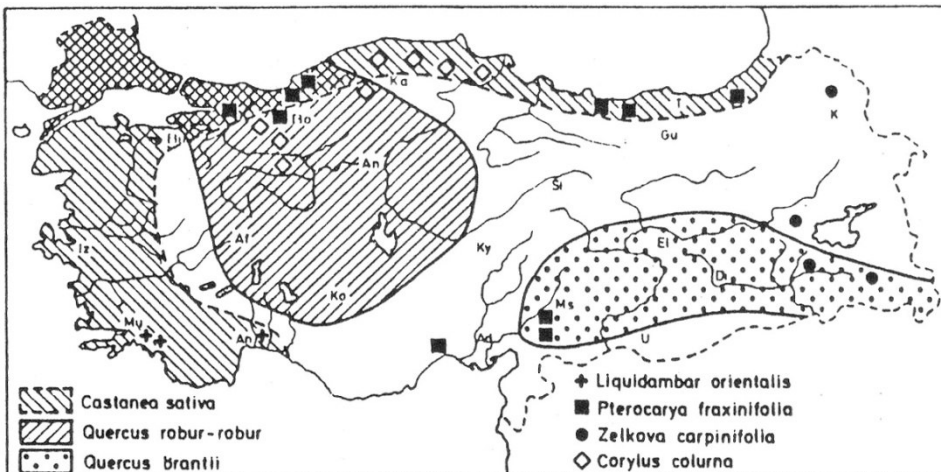
Tato oblast představuje samostatnou floristickou i vegetační kapitolu s velkou diverzitou společenstev. Naše exkurze se možná okrajově dotkne pontických bučin s dominantním *Fagus orientalis* a nápadnými pěnišníky v keřovém patře (*Rhododendron ponticum*, *R. flavum*), doprovázenými *Daphne pontica*. Zajímavý je zde častý výskyt lián, zejména *Smilax excelsa* nebo *Hedera colchica*.

Mapy rozšíření vybraných původních dřevin

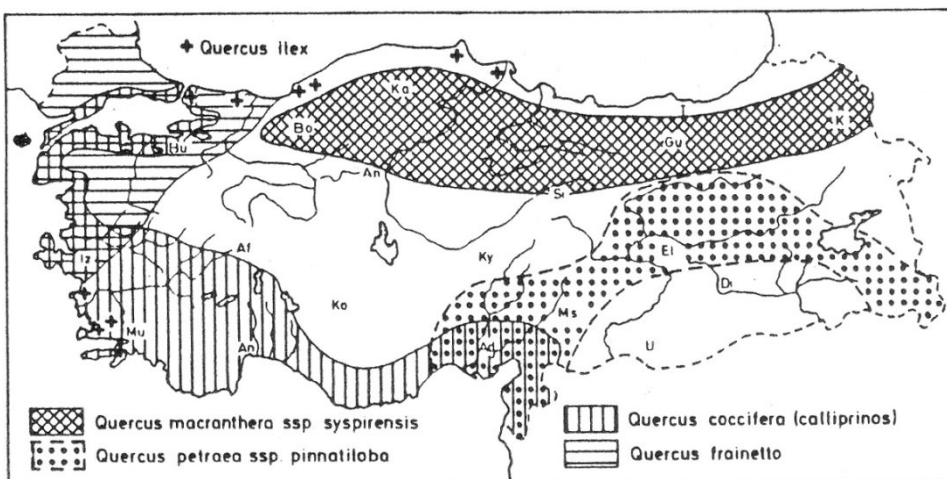

JUNIPERUS - ARTEN:

✱	ssp communis	△	J. sabina	○	J. phoenicea
●	J. communis ssp hemisphaerica	□	J. oblonga	■	J. foetidissima
⊕	ssp nana	◇	J. oxycedrus	⋈	J. excelsa

▨	Castanea sativa	⊕	Liquidambar orientalis
▧	Quercus robur-robur	■	Pterocarya fraxinifolia
⊕	Quercus brantii	●	Zelkova carpinifolia
		◇	Corylus colurna

⊕	Quercus ilex	⊕	Quercus coccifera (calliprinos)
⊕	Quercus macranthera ssp sypsiensis	▨	Quercus frainetto
⊕	Quercus petraea ssp pinnatiloba		

Fauna Turecka

Bezobratlí živočichové

Kroužkovci (Annelida)

V Turecku se vyskytuje nejen pijavka lékařská (*Hirudo medicinalis*) ale i příbuzná pijavka *Hirudo verbana*, které jsou krevsající. Dále zde běžně můžeme potkat např. dravou pijavku koňskou (*Haemopsis sanguisuga*) či další druhy hlitanovek (rod *Erpobdella* spp.). Žížaly jsou zde zastoupeny mnoha navzájem podobnými druhy v celkovém počtu 66 druhů, z nichž 24 druhů je endemických (zejména druhy rodu *Healyella* a *Dendrobaena*).

Stonožky (Chilopoda)

Hojně na skalách, v řídkých lesích i okolí domů se vyskytuje nezaměnitelný dlouhonohý strašník dalmatský (*Scutigera coleoptrata*). Řád Lithobiomorpha je zastoupen množstvím druhů podobných naší stonožce škvorové. Stonožky řádu Scolopendromorpha (stejnočlenky) jsou oproti nim nápadně delší, s 21-23 víceméně stejně širokými segmenty. Největším zástupcem je mohutná stonoha páskovaná (*Scolopendra cingulata*), dosahující až 15 cm délky. Bývá hojně k nalezení pod kameny, ale pozor! – její kousnutí je velmi bolestivé a nebezpečné! Díky poměrně silnému jedu je schopna ulovit kromě velkých druhů hmyzu i mláďata plazů. Další druhy rodu *Scolopendra* vyskytující se v Turecku jsou *S. canidens*, *S. clavipes*, *S. cretica* (?), *S. mirabilis*. Stonohy rodu *Cryptops* dosahují výrazně menších rozměrů a jsou známy i z území ČR. Poslední nápadnou skupinou, hojně se vyskytující pod kameny, jsou zemivky, z nichž největších rozměrů (až 22 cm) dosahuje *Himantarium gabrielis*, případně druhy r. *Henia*. Zemivky mají extrémně štíhlé tělo s vysokým počtem končetin, adaptované k životu v půdě. Jsou tedy obávanými predátory žížal, larev hmyzu a jiných podzemních bezobratlých.

Klepítkatci (Chelicerata)

Štíři (*Scorpiones*)

V západní části Turecka se vyskytují štíři třech rodů. Rod *Euscorpius* je zastoupen třemi podrody, v rámci nichž je známo několik druhových komplexů. Do podrodu *Alpiscorpius* náleží komplex druhu *E. (A.) mingrelicus* vázaný na vlhké lesy nad 500 m. Od zbylých druhů se odlišují absencí kýlu a hrbolků na 5. metasomálním segmentu a počtem trichobothrií na pedipalpech. Rozmanité prostředí obývají nepatrně větší druhy podrodu *Euscorpius*. Nápadně větších rozměrů pak dosahují zástupci podrodu *Polytrichobothrius* (např. *E. italicus*). Najdeme je často v okolí lidských sídel především v pobřežních oblastech. V rámci rodu *Euscorpius* lze poměrně snadno určovat pohlaví podle nápadně zvětšeného telsonu samců. Štíři tohoto rodu jsou velmi varibilní ve velikosti, největší druhy (*E. italicus*) však dosahují maximálně 5 cm. Rod *Euscorpius* lze rozlišit od ostatních štírů díky ztlustlým článkům klepítek.

Další čeledí, se kterou se zde můžeme setkat, je čeleď *Iuridae*. Jedná se již o něco větší štíry. My se na naší cestě můžeme setkat se třemi druhy ve dvou rodech (*Iurus kinzelbachi*, *Protoiurus kadleci* a *P. kraepelini*). Rozlišení těchto druhů (i rodů) je však v terénu poměrně náročné. Největším štírem (65-75 mm) v oblasti je štír egejský (*Mesobuthus gibbosus*), jediný zástupce čeledi *Buthidae*, vyskytující se na sušších lokalitách s písčitou půdou. Bodnutí tímto štírem je bolestivé, ne však smrtelné. Od štírů zmíněných výše se odlišuje nápadně úzkými klepety.

V oblasti, kterou navštívíme, se nevyskytuje žádný smrtelně jedovatý druh štíra. S těmi se můžete setkat až v oblasti poblíž syrských hranic. Nicméně se i tak při manipulaci s těmito živočichy mějte na pozoru.

Euscorpis italicus

štír egejský (*Mesobuthus gibbosus*)

Pavouci (Araneae)

Sklípkani (Mygalomorphae) jsou zastoupeni mimo nám známých sklípkánek (Atypidae – v Turecku pravděpodobně pouze *A. muralis*) také zástupci čeledí Ctenizidae (*Cyrtocarenum cunicularium*) a Nemesiidae – sklepani (*Brachythele varrialey*, *Raveniola arthuri*, *R. micropa*). Zatímco ctenizidi představují typické zástupce tzv. “trapdoor spiders” budujících chodbičky s padacími dvířky z hliněného materiálu, druhy čeledi Nemesidae si rovněž budují podzemní chodby, ale ústí je pokryto pouze pavučinovou zátkou. Z dvouplicných pavouků (Labidognatha) jsou nejnápadnější velké druhy slíd'áků - *Lycosa tarantula* – slíd'ák tarentský, *Lycosa singoriensis* – s. tatarský a *Hogna radiata* – s. jižní. Druhy rodu *Lycosa* budují nápadné nory s širokým ústím na řídké zarostlých lokalitách, především samce pak zastihneme také na výpravách za samicemi. Slíd'áci r. *Hogna*, vydávající se se soumrakem za potravou, se nejspíše naleznou s pomocí čelovky, jelikož světlo odrážející se v největším páru očí je patrné až na několik metrů. Volně ve vegetaci se pohybují zástupci maloček - zelené *Micrommata virescens* a *M. ligurina* s pestře zbarvenými samečky, případně hnědavý *Olios argelasius* (čeleď Sparassidae).

skákavka rudopásá (*Philaeus chrysops*)

Uroctea durandi

Mnohé zástupce arachnofauny zastihneme pod kameny. Charakteristický je paprscitě uspořádaný příbytek žlutě skvrnitého pavouka *Uroctea durandi* (velikost kolem 15 mm). Drobných rozměrů dosahují nezaměnitelné lepkavky *Scytodes thoracica*, které z chelicer vylučují lepkavou tekutinu ke znehybnění kořisti. Pod kameny je k zastížení také zástupce neblaze proslulého rodu *Loxosceles*, konkrétně *Loxosceles rufescens* (koutník ryšavý), který by na rozdíl od amerických příbuzných neměl být významněji jedovatý. Nicméně jeho kousnutím mohou vznikat nepříjemné nekrózy v místě poranění. Jedním z největších pavouků je stepník *Eresus walckenaeri* se samicemi dorůstajícími až 4 cm. Spíše než s nimi se však setkáme s červeně zbarvenými drobnými samci, kteří od dubna do června hbitě pobíhají po povrchu a pátrají po

samičích norách. Další druhy stepníků v Turecku jsou *E. kollari* – stepník rudý a *E. sandaliatus* – s. černonohý. Na stepích se můžeme potkat s obávanou snovačkou černou vdovou (*Latrodectus tredecimguttatus*), jejíž samice dosahují velikosti až 2 cm a kousnutí tímto pavoukem je velmi bolestivé. Pavouk je černě zbarvený se 14 výraznými červenými skvrnami na zadečku. Samci nejsou tak velcí a rozhodně nejsou tak nebezpeční. Černá vdova je rozšířena v celém středomoří a zasahuje až do Asie. Mimo *L. tredecimguttatus* se zde můžeme setkat s asi dalšími 5 druhy tohoto rodu. Všechny jsou velmi jedovaté. Určitě se během cesty setkáme s mnoha druhy skákavek, z nichž jedna z nejkrásnějších je *Philaeus chrysops* (skákavka rudopásá) jejíž samečci mají dva výrazně cihlově červené pruhy na zadečku. Samice jsou převážně černé s bílou kresbou na zadečku a výrazně chlupaté. Dosahují velikosti až 13 mm.

Solifugy (Solifugae)

Tito exoticky vyhlížející pavoukovci jsou v cílové oblasti zastoupeni cca 37 druhy z 5 různých čeledí. Nejrozšířenější je rod *Galeodes* a *Biton*. Solifugy se vyskytují především na suchých písčitéch lokalitách a aktivní jsou zejména v noci, kdy aktivně pobíhají po zemi a shánějí potravu. Přes den se ukrývají v norách nebo pod kameny.

Charinus ioanniticus

Bičovci (krabovci; Amblypygi)

V Turecku se můžeme velmi vzácně setkat i s bičovcem středomořským (*Charinus ioanniticus*), který se ukrývá v malých jeskyních či výdutích na pobřeží (nebo v jeho blízkosti) Středozemního moře. Je to noční živočich. Dospělci jsou velcí kolem 3,5 cm.

Hmyz (Insecta)

Snovatky (Embioptera)

Snovatky jsou nepočtený řád hmyzu, jehož zástupci se vyskytují pod kameny, kůrou či podobným jiným materiálem v hedvábných chodbičkách. Hedvábí produkují pomocí žláz umístěných na zbytnělém 1. tarzálním článku přední končetiny. Jsou gregariózní, často subsociální a živí se rostlinnou potravou. V Turecku se z tohoto nepočteného řádu potkáme pouze se snovatkou jihoevropskou (*Haploembia solieri*).

snovatka jihoevropská (*Haploembia solieri*)

všekaz *Reticulitermes lucifugus*

Termiti (všekazi; Isoptera)

Termiti jsou vnitřní skupinou švábů známou svojí eusocialitou. Ta na rozdíl od jiných eusociálních skupin (včely, mravenci) není spojena s haplo-diploidním systémem determinace

pohlaví (termiti jsou výhradně diploidní). Kromě královského páru se v termitím společenstvu nachází i primární (alátní) a sekundární (bezkrídle) pohlavní jedinci, dále pak dělnice a vojáci. Termiti jsou proslulí svoji schopností rozkládat celulózu a to jak za pomoci endosymbiontů, houbových zahrádek nebo vlastními celulózami získaných horizontálním genovým přenosem. V Turecku se setkáme nejspíše s druhem *Reticulitermes lucifugus*, případně se zástupcem druhého evropského rodu (*Kalotermes flavicollis*).

Rovnokřídle (Orthoptera)

Během naší cesty se setkáme s mnohými druhy rovnokřídleho hmyzu. Celkem v Turecku žije přes 400 druhů rovnokřídle. Za zmínku určitě stojí velké bezkrídle kobyly rodu *Bradyporus*, které jsou příbuzné naší kobylce révové (*Ephippiger ephippiger*). Dále se zde vyskytuje celkem 10 druhů z rodu *Saga*. Tento rod je známý svým partenogenetickým způsobem rozmnožování v severním okraji areálu. Velmi zajímavý, avšak vzácný je pouštní cvrček (*Schizodactylus inexpectatus*), který se vyskytuje na písčinych dunách v jižním Turecku. Tento cvrček má dokonalá přizpůsobení k životu na/v písku – výrazně rozšířené chodidlové články a žlutohnědé zbarvení. Přes den se ukrývá až v 50 cm hlubokých norách, přes noc vylézá na povrch. Samozřejmě se potkáme i se spoustou druhů, které se vyskytují i v ČR jako např. cvrčivec révový (*Oecanthus pellucens*) či krtonožka obecná (*Gryllotalpa gryllotalpa*) – jediný druh krtonožky v Turecku. Poměrně druhově bohatá je i skupina velkých stepních sarančat (čeleď Pamphagidae), které mají robustní tělo, dokonalé kryptické zbarvení a často různé kýlovité výběžky na štítu. Pod kameny nebo v trouchnivějším dřevě narazíme na myrmekofilní cvrčky (*Myrmecophilus* spp. – v Turecku 4 druhy). V Turecku se také vyskytuje u nás vzácná čeleď Tridactylidae – pacvrčci, celkem 4 druhy, např. pacvrček písčný (*Xya variegata*). Vzhledem k načasování exkurze není na rovnokřídle ideální doba (většinou přezimují ve stádiu vajíček a dospívají až během léta), ale některé druhy nalezneme určitě.

Schizodactylus inexpectatus

Myrmecophilus acervorum

Kudlanky (Mantodea)

V pozdějších fázích léta bychom zde mohli natrefit také na dospělé hned několika druhů kudlanek. V tuto dobu, stejně jako u rovnokřídle, nalezneme spíše larvální stádia. Kudlanky mají zpravidla jednoletý vývoj a k dospívání u nich dochází až na konci léta, aby mohly naklást přezimující vajíčka. Jediný rod kudlanek, u něhož by bylo možné v červnu nalézt dospělé, je větvičku napodobující kudlanka rodu *Empusa*. V Turecku se můžeme setkat hned se třemi druhy tohoto rodu *E. fasciata*, *E. longicollis* a *E. pennicornis*, které přezimují ve formě subadulta a teprve během června kladou dospělí jedinci vajíčka. Z dalších „normálně vypadajících“ druhů kudlanek bude k zahlédnutí *Ameles heldreichi*, *A. decolor*, *Iris oratoria*, *Mantis religiosa*, několik druhů rodu *Rivetina* (*R. balcanica*, *R. byblica*, *R. caucasica*, *R. siriaca*), *Eremiaphila genei* a *E. turica*, exoticky vypadající *Blepharopsis mendica* nebo brachypterní *Bolivaria brachyptera* či úplně apterní *Geomantis larvoides*. Ovšem všechny zástupce pravděpodobně uvidíme ještě v larválním stádiu.

Brouci (Coleoptera)

Brouci jsou nejbohatším řádem živočichů, proto se v našem výčtu z úsporných důvodů zaměříme spíše na obecně známé či atraktivní formy. V Turecku se můžeme setkat například s největšími palearktickými druhy střevlíků jako je až 7 cm velký černý *Carabus (Procerus) gigas* či jen o málo menší *C. (P.) scabrosus* (zbarvení také tmavé, ale s modrým kovovým odstínem). Oba druhy jsou dlouhověké a mohou žít až přes tři roky. Jejich základní potravu tvoří plži. Na jaře se zde hojně vyskytují také různé druhy krajníků, jedním z nejkrásnějších druhů je krajník pižmový (*Calosoma sycophanta*), kteří lezou po stromech a loví nejrůznější housenky.

Doba, kdy se budeme v Turecku pohybovat, je ideální na chrobáky rodu *Lethrus*. Ti patří mezi velmi atraktivní brouky, nejen svojí morfologií (samci mají na mandibulách klům podobné ventrální výrůstky), ale i svojí zajímavou biologií. Na rozdíl od běžných chrobáků si totiž hloubí i přes půl metru hluboké nory, do kterých transportují zelené lístky bylin. Velcí samci po většinu času drží stráž, zatímco samice pracují. Zajímavé je i to, že diverzita takto velkých druhů nebyla dosud podrobně zdokumentována, o čemž svědčí i 5 recentně popsáných nových druhů v oblasti. V Turecku se vyskytuje cca 7 druhů těchto brouků. Z vrubounovitých brouků je nápadný i výskyt několika druhů rodu *Scarabaeus* (*S. pius*, *S. puncticolis*, *S. sacer*, *S. typhon*, *S. variolosus*) i dalších druhů válečů trusu tzv. „rollers“ (*Gymnopleurus flagellatus*, *G. geoffroyi*, *G. mopsus*, *Sysiphus schaefferi*). Mezi zajímavosti Turecka patří také enigmatický chroustům příbuzný dlouhonožec *Propomacrus bimucronatus*, který dosahuje velikosti až 7 cm, spíše než dospělé zastihneme ale pouze jeho larvy v dutinách platanů.

Mezi nápadné florikolní druhy patří i majkám příbuzní brouci rodu *Mylabris*, kteří svým černo-červeným zbarvením dostatečně signalizují svoji jedovatost. Pozor, obsahují prudký jed cantharidin, který uvolňují v hemolymfě v kloubech končetin. U citlivějších jedinců způsobuje potřísnění jedem poměrně velké puchýře, vnitřní užití je pak krajní hazard se životem. Z majkovitých potkáme určitě také druhy rodu *Meloe*. Mezi nejkrásnější patří duhovokovově zbarvena *M. variegata*.

Zajímaví jsou i tesařici (Cerambycidae), kromě několika velkých druhů rodu *Cerambyx*, se zde vyskytují i příbuzní pilun rod *Megopis*, bezkřídle kozlíčci *Morimus funereus* či na jaře hojně se vyskytující zástupci rodu *Dorcadion*. Určitě nalezneme i některé velké druhy krasců jako například *Capnodis tenebrionis* a *Julodis ehrenbergi* či mnoho nádherně vybarvených druhů z početného rodu *Antaxia*.

bezkřídle kozlíček *Morimus funereus*

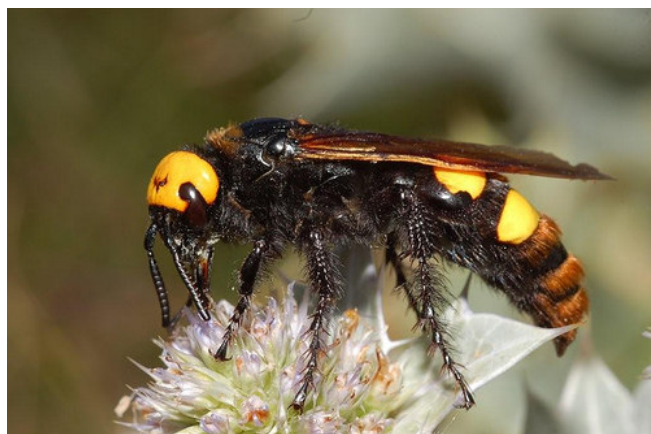
Blanokřídlí (Hymenoptera)

Na první pohled si můžeme všimnout pro naši krajinu nezvyklé různorodosti blanokřídlého hmyzu. Ze skupiny blanokřídlých tu můžeme potkat i všelijaké nezvyklé formy jako třeba obrovskou až 5 cm velkou žahalku *Megascolia maculata* nebo teplomilnou sršeň *Vespa orientalis*. Samozřejmě jsou zde ve fauně zastoupeny další druhy blanokřídlého hmyzu ze skupin samotářských žahadlových, parazitických vosiček i širopasých.

Sít'okřídlí (Neuroptera)

Překvapivá může být pestrost místních sít'okřídlých, kteří se ale líhnou také o něco později. V Turecku se běžně vyskytuje několik druhů ploskorohů (rod *Libelloides*, *Acalaphus othmanus* ad.), pro našince nevídané stuholetky (*Nemoptera coa*, *N. sinuata* – stuholetky jižní, *Lertha ledereri*, *L. vartiana*, *L. schmidtii*, *L. sheppardii*) či v rozpětí křídel patnácticentimetrový mravkolev *Palpares libelluloides*. Relativně běžně můžeme vidět i pakudlanku jižní (*Mantispa*

styriaca), kudlanky připomínající síťokřídle parazitoidy pavouků. Všichni výše zmínění zástupci mají i velmi zajímavě vypadající larvy. Na některé z nich během naší cesty určitě narazíme.

žahalka *Megascolia maculata*

stuholeтка *Nemoptera coa*

Obratlovci

K vysoké diverzitě fauny oblasti, do které je exkurse směřována, přispívá hned několik klíčových momentů: kromě klimatické pestrosti odrážející především geomorfologickou situaci (termomediterrán v pobřežních oblastech, vlhké polohy na svazích horských masivů na západní okraji Anatolské plošiny, subaridní až aridní klima kontinentálních stepí ve srážkovém stínu Tauru a dalších pohoří) jde především o území, kde se tradičně setkávají faunové prvky více biogeografických oblastí (euro-sibiřské, ponto-mediteránní, saharo-sindské, turánské) a v neposlední řadě se stále více ukazuje, že Malá Asie společně s podhůřím Kavkazu byla jedním z hlavních refugií v pozdně kenozoickém období charakteristickém střídáním teplých a studených klimatických výkyvů. Vysoká diversita mediteránních obratlovců je navíc zjevným důsledkem vysokého paleoendemismu (mnoho linií je předčtvrtohorních).

K nastínění výše zmíněných thesů si naši zájmovou oblast rozdělíme na tři základní podoblasti charakterizované především klimaticky, ale v odrazu toho i vegetačně: mediterán, horské masivy a centrální anatolskou plošinu. V následujících výčtech se zaměříme především na faunisticky význačné taxony, především ty, které se u nás nevyskytují. Je však dobré brát v potaz, že významnou část zejména ptačí a savčí fauny máme s navštívenou oblastí společnou.

Mediterránní podoblast

Charakteristická je vysoká diversita plazů. Z běžně se vyskytujících nápadných ještěřů stojí za zmínku agama hardún (*Laudakia stelio*), která se nejčastěji zdržuje na zdech budov, velmi častá je v různých ruinách. Drobnější formy jsou zastoupeny zejména rody *Podarcis* a *Lacerta*, hojná je drobná barevná ještěrka *Ophisops elegans*. I v kulturní krajině je poměrně častý velký slepýš blavor žlutý (*Pseudopus apodus*). V listnatých lesích je zcela běžná krátkonožka evropská (*Ablepharus kiteibeli*). Z mnoha druhů hadů představují nejmenší formy pod kameny žijící slepák (*Typhlops* sp.), k největším patří několik druhů užovek rodu *Elaphe* a také mohutná, až několik kilogramů vážící zmiže levantská (*Macrovipera lebetina*), která se zdržuje u drobných vodních plošek v jinak suché krajině. Lze se s ní ale potkat i uprostřed intenzivně zemědělsky obhospodařované krajiny. Stojí za to dívat se pod nohy, neboť tento had před člověkem neprchá a je hodně nebezpečný. Z taxonomických a biogeografických kuriosit lze pod kameny v místech s hlubší půdou nalézt cca 15 cm velkého dvouplaza kroužkovce tureckého (*Blanus strauchii*), zástupce jinak výlučně tropické linie.

Z pohledu diversity ptáků je pobřeží Anatólie nesmírně bohatá oblast, především díky jeho poloze na tzv. východní tahové cestě. Díky tomu zde můžeme v době naší exkurse potkat kromě druhů v oblasti hnízdících i naprostou většinu tažných druhů západního Palearktu.

Křovité macchie hostí zejména více druhů pěnic (bělohřdlá - *Sylvia melanocephala*, turecká - *S. rueppelli*, vousatá - *S. cantillans*, dlouhozobá - *S. crassirostris*) a sedmihlásků (olivový - *Hippolais olivetorum*, pustinný - *H. languida*, šedý - *H. pallida*). Časté jsou i dva druhy ťuhýků, z nichž ťuhýk rudohlavý (*Lanius senator*) se kdysi vyskytoval i u nás, ťuhýk běločelý (*Lanius nubicus*) je naopak typicky východomediteránní prvek. Ve skalnatém kontextu mediteránních křovin je celkem běžný jako drozd velký skalník modrý (*Monticola solitarius*), skalník zpěvný (*Monticola saxatilis*) a více druhů strnadů (viničný - *Emberiza cia*, cvrčivý - *E. cirrus*, šedý - *E. cineracea*, černohlavý - *E. melanocephala*, zahradní - *E. hortulana*), vrabec skalní (*Petronia petronia*) a krásný kur orebice čukar (*Alectoris chukar*). V otevřených terénech lze potkat více druhů bělořitů (šedý - *Oenanthe oenanthe*, okrový - *O. hispanica*, plavý - *O. isabellina*), kteří mají jinak největší diversitu v pustinách Asie a Afriky. V olivových hájích se vyskytuje velká kukačka chocholatá (*Clamator glandarius*), která parazituje hnízda krkavcovitých ptáků. V otevřeném terénu hnízdí více druhů skřivanovitých ptáků, zejména chocholouš obecný (*Galerida cristata*), skřivan polní (*Alauda arvensis*) a lesní (*Lullula arborea*), skřivánek krátkoprstý (*Calandrella brachydactyla*) a kalandra zpěvná (*Melanocorypha calandra*). V lidských sídlech potkáme kromě kosmopolitního vrabce domácího (*Passer domesticus*) i vrabce pokřovního (*Passer hispaniolensis*), v okolí Antalye se vyskytuje nejsevernější populace jinak afro-asijské skupiny bulbulů, bulbul arabský (*Pycnonotus xanthopygos*).

orebice čukar (*Alectoris chukar*)

Na mořském pobřeží potkáme velké množství táhnoucích severských druhů vodních ptáků (potáplice, více druhů kachen), bahňáků (hlavně jespáky a vodouše) a rybáků, ale také více druhů charakteristických pro tuto oblast, např. kormorána chocholatého (*Phalacrocorax aristotelis*), racka černohlavého (*Larus melanocephalus*), racka tenkozobého (*Chroicocephalus genei*) a počátkem května hojně v početných hejnech protahujícího buřňáka středomořského (*Puffinus yelkouan*). V mokřadech v deltách řek a obdobných biotopech hnízdí ze zajímavých druhů např. pisila čáponohá (*Himantopus himantopus*), tenkozobec opačný (*Recurvirostra avosetta*), čejka trnitá (*Vanellus spinosus*), kulík mořský (*Charadrius alexandrinus*) a více druhů dlouhokřídlých, např. rybák malý (*Sternula albifrons*), racek středomořský (*Larus michahellis*) a jinde dost vzácný racek Audouinův (*Larus audouinii*). Můžeme se zde kromě našeho ledňáčka

říčního (*Alcedo atthis*) setkat také se dvěma velkými druhy ledňáčků, černobílým rybaříkem jižním (*Ceryle rudis*) a nádherně barevným velkým ledňáčkem hnědohlavým (*Halcyon smyrnensis*), v obou případech jde o nejsevernější populace zástupců jinak typicky africké avifauny. Z typicky středomořských pěvců vázaných na rákosiny a porosty *Arundo donax* stojí za zmínku velmi hlučná cetie jižní (*Cettia cetti*) a cistovník rákosníkovitý (*Cisticola juncidis*).

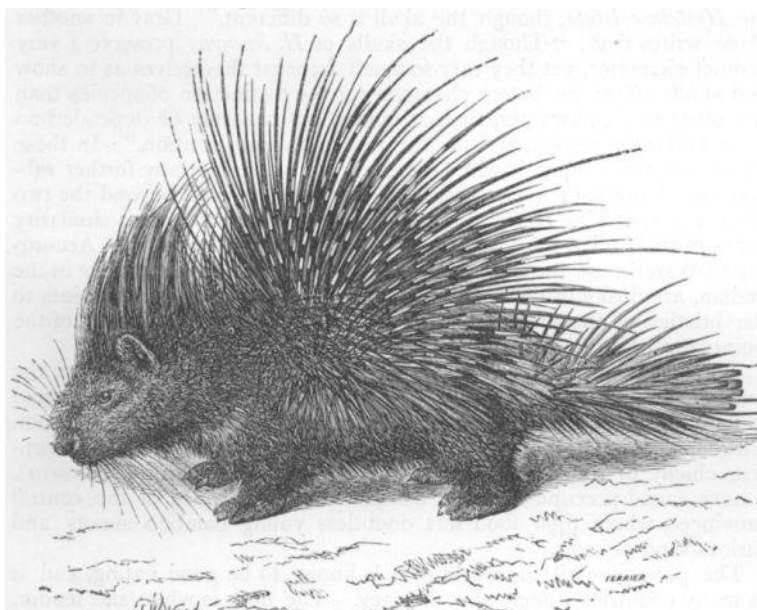
Jednou z největších senzací poslední doby je objevení malé hnízdní populace velké sovy specializované na lov ryb ketupy rybí (*Bubo zeylonensis*) na přehradní nádrži Oymapinar, kterou budeme cestou míjet. Jde o sovu velikosti výra velkého, která byla již desítky let považována v oblasti západního palearktu za vyhynulou.

V době naší exkurze by měla začínat masová migrace vlh pestrých (*Merops apiaster*), poštolek rudonohých (*Falco vespertinus*) a končit migrace čápů bílých (*Ciconia ciconia*), pelikánů a mnoha druhů dravců, zejména orlů křiklavých (*Aquila pomarina*), orlíků krátkoprstých (*Circaetus gallicus*), krahujců krátkoprstých (*Accipiter brevipes*), motáků lužních (*Circus pygargus*) a stepních (*Circus macrourus*). Z dravců zde hnízdících určitě potkáme poštolku jižní (*Falco naumanni*), káni bělochvostou (*Buteo rufinus*) a při troše štěstí i na mořských útesech koloniálně hnízdícího ostříže jižního (*Falco eleonora*).

pisila čáponohá
(*Himantopus himantopus*)

Z typicky mediteránních savců stojí za zmínku např. plošně rozšířený šakal obecný (*Canis aureus*), dále např. exotický dikobraz indický (*Hystrix indica*) a také nejmenší savec světa bělozubka nejmenší (*Suncus etruscus*). Ve skalnatém terénu v místech s hlubší půdou žijí slepci (rod *Nannospalax*), jejichž přítomnost poznáme podle výhrabků velmi podobných krtinám. Zejména ve vlhčích biotopech kolem potůčků a řek je běžná krysa obecná (*Rattus rattus*). Ze zhruba 30 druhů letounů stojí kromě typicky mediteránních jeskynních druhů (např. 5 druhů vrápenců - *Rhinolophus*, netopýr velký - *Myotis myotis* a netopýr východní - *Myotis blythii*) za zmínku sympatrický výskyt dvou druhů létavců (*Miniopterus schreibersii* a *Miniopterus pallidus*), na jejichž druhovém odlišení se podíleli čeští chiropterologové, stejně jako na popisu poměrně hojného netopýra anatolského (*Eptesicus anatolicus*). Biogeograficky nejzajímavější je jistě nejsevernější výskyt jinak striktně tropických kaloňů v podobě prosperující populace kaloně egyptského (*Rousettus aegyptiacus*) s nejzápadnější známou kolonií u města Finike. Za zmínku jistě stojí i výskyt pro středomořskou oblast endemického tuleně středomořského (*Monachus monachus*), který je v celém svém areálu na pokraji vyhynutí. Další senzací z nedávné doby je potvrzení trvalého výskytu velké kočkovité šelmy karakala (*Caracal caracal*) v mediteránních biotopech poloostrova Datča, který budeme cestou míjet.

dikobraz indický (*Hystrix indica*)

Anatolský oreál

Montánní a alpské polohy Anatólie hostí svéráznou a pro nás exotickou ptačí faunu. Z nejvýznamnějších druhů je to velekur kaspický (*Tetraogallus caspius*), mohutný dravec orlosup bradatý (*Gypaetus barbatus*), barevný drozd iranie bělohrdlá (*Irania guttularis*), velmi pestrý zvonohlík královský (*Serinus pusilus*) či zástupce skupiny asijských pouštních hýlů - hýl růzovokřídlý (*Rhodopechys sanguineus*). V subalpínské a alpské zóně můžeme dále potkat i několik zástupců s výrazně disjunktním areálem, například skřivana ouškatého (*Eremophila alpestris*), pěnkaváka sněžného (*Montifringilla nivalis*), kavče červenozobé (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*) i žlutozobé (*Pyrrhocorax graculus*) a dále mnoho druhů charakteristických pro asijské velehory, například pěvušku skalní (*Prunella ocularis*). V jehličnatých lesích, zejména borových, žije endemický brhlík turecký (*Sitta krueperi*) společně s naším brhlíkem lesním (*Sitta europaea*).

Ze savců vázaných na horské polohy stojí za zmínku např. hraboš sněžný (*Microtus nivalis*) s výrazně disjunktním areálem vázaným na alpská pásma mnoha pohoří v Evropě a Asii. Populace syslů v pohoří Taurus byla nedávno popsána jako samostatný endemický taxon *Spermophilus taurensis* (sysel taurský).

Centrální anatolská plošina

Jde o náhorní plošinu s výrazně kontinentálním subaridním klimatem ležící ve srážkovém stínu horských hřebenů lemujících její západní okraj. Převládajícím typem krajin jsou stepi, což je velmi dobře reflektováno i ve složení zdejší fauny - z velké části jde o stepní druhy, případně druhy skalních biotopů.

Z ptáků lze jmenovat více druhů skřivanů, bělořita plavého (*Oenanthe isabellina*), zvláštního bahňáka dytíka úhorního (*Burhinus oedicnemus*), nejtěžšího létajícího ptáka dropa velkého (*Otis tarda*) a z dravců raroha velkého (*Falco cherrug*), který se živí zejména sysly, kteří jsou zde hojní. Speciálním habitatem jsou zdejší většinou slaná jezera, na kterých hnízdí velké kolonie plameňáků růzových (*Phoenicopterus roseus*), husice rezavé (*Tadorna ferruginea*) a také exotické kachnice bělohlavé (*Oxyura leucocephala*).

Ze savců jsou charakterističtí především různé druhy stepních hlodavců, např. syslové anatólští (*Spermophilus xanthoprimum*), křečik šedý (*Cricetulus migratorius*), křeček Brandtův (*Mesocricetus brandti*), slepci (rod *Nannospalax*), pískomil Tristramův (*Meriones tristrami*), frček Williamsův (*Allactaga williamsi*) a také jedna z nejkrásnějších lasicovitých šelem, tchořík skvrnitý (*Vormela peregusna*), který se živí sysly.

tchořík skvrnitý (*Vormela peregusna*)

frček Williamsův (*Allactaga williamsi*)

Historie a kulturní dědictví Turecka

Stručné dějiny Turecka (autorem K. „Eros“ Prach)

Jeskynní kresby, primitivní nástroje i lebka neandrtálce nalezená v Karainu poblíž Antalye na pobřeží Středozemního moře dokládají obydlení oblasti již v **paleolitu**. Svědectví o sídlištích neolické společnosti (vesnice, pevnostní města) podávají nálezy odkryté při vykopávkách v Haçırlaru. V době bronzové se zde bohatě rozvíjel kulturní život (kult plodnosti, lovecké obřady).

Již ve 3. tisíciletí př. Kr. vznikaly obchodní vazby mezi **Chetity** a sousedními **akkadskými** králi. Přírodní bohatství země přilákalo **Asyřany**, kteří se usadili v Kappadokii. Rané akkadské pergameny se poprvé zmiňují o Turecku jako o **chetitském království**. Obchodní vztahy existovaly i s Trójou a státy egejského pobřeží. Působivá expozice nálezů z různých období je umístěna v muzeu Anatolských kultur v Ankaře.

Indoevropské kmeny **Chetitů** začaly ve 3. tis. př. Kr. pronikat z Asie, dobyly Anatolii (asijskou část Turecka) a založily zde říši (největší rozmach 1750-1180 př. Kr.), která byla spolu s Egyptem a Babylónem jednou ze tří největších mocností starověku. Hlavním městem se stal **Chattušaš** (blízko dnešního Boğazkale V od Ankary), v jehož centru byly vybudovány impozantní obranné, tzv. **kyklopské zdi**. Říše se rozpadla 1180 př. Kr. po porážce thráckými kmeny (současně s pádem Tróje), čímž se otevřela cesta pro řecké osidlování egejského a černomořského pobřeží. Chetitské písmo rozluštil český orientalista Bedřich Hrozný.

Po pádu Chattušaše zde chyběla vládnoucí mocnost, **Řekové** budovali nezávislé **městské státy** zde i na pobřeží Egejského moře. Na V se rozrůstá a sílí **Urartská říše**, na S podél Černého moře vznikají milétské kolonie. Ve střední a Z Anatolii je na vzestupu **frýžské království** (největší rozmach v 8. stol. př. Kr. za vlády krále **Midy**). Zániku hlavní vládnoucí moci využili **Asyřané (1180-546 př. Kr.)**, pronikli do Malé Asie a nakonec dobyli Karchemiš. Významným kulturně-historickým předělem bylo převzetí (od Feničanů) a zdokonalení **písma** (asi v 9. stol. př. Kr.).

Perský král Kýros II. Starší (Veliký) dobyl 546 př. Kr. Malou Asii včetně vysoce rozvinutých řeckých měst na egejském pobřeží (mj. **Smyrnu** a **Efesos**). Tato města se později spojila s Athénami v povstání proti Persii, ale 449 byla opět dobytá. Tři velké odvetné války Persie proti Athénám skončily díky skvělé vojenské strategii Athéňanů porážkou Persie.

Makedonský král **Filip II.** chtěl osvobodit řecká města na egejském pobřeží z perské nadvlády, ale byl 336 př. Kr. zavražděn. Jeho syn **Alexandr Veliký** se vydal naplnit otčův sen. Do Malé Asie pronikl přes Dardanely a rozhodující bitvu s Persií svedl u řeky **Granikos** 334 př. Kr. Vítězně prošel do Asie a na Střední východ a dosáhl Indie na V a Egypta na J. Zemřel ve 33 letech. Tak se rozplynul sen o sjednocení západní (řecké) a východní (mezopotamské) kultury. Zemi si rozdělili helénističtí vládci — **thrácký Lýsimachos** a **Seleukos II Nikátor (Vítězný; ve 3. st. př. Kr. spravoval převážnou část Anatolie)**. Tito a další králové-válečníci vládli městským státům silně ovlivněným řeckou kulturou. Ve střední Anatolii se rozšířila Galatská říše, na pobřeží Černého moře Trapezonské království (dn. Trabzon), Bithynové vybudovali hl. město Pursu (dn. Bursa). Nejsilnější byl Pergamon — spojenec Říma s hl. městem Pergamonem (dn. Bergama, velmi dobře zachovalá lokalita).

První pergamonský král **Attachos III. Filométór** († 133 př. Kr.) neměl následníka, proto byla říše po jeho smrti připojena k Římu. Nová šlechta vybudovala asijskou římskou provincii, jejímiž centry se stal **Efesos** a **Pergamon**. K dalším významným městům patřil **Milétos**, **Heracleia** a **Halicarnassos** a velké množství menších sídel. Římané toužící vždy po územním rozmachu dokončili své dobovačné dílo za císaře **Pompeia**. Císařům **Trajánovi** a **Hadriánovi** **sloužila** později, během východních válek, Malá Asie jako most mezi Evropou a Asií. Ve 3. stol.

př. Kr. byla Malá Asie zpustošena **Galaty** (Kelty), jejichž část se zde posléze usadila (viz Listy Galatským sv. Pavla).

Sv. Pavel přinesl do Anatólie křesťanství a vznikají první křesťanské komunity.

R. **324** porazil **Konstantin** své protivníky a stal se jediným vládcem říše.

R. **330** vyrůstá na troskách helénistické Byzance **Konstantinopolis** pojmenovaná po císaři, který položil základy 1000 let trvajícím křesťansko-byzantskému impériu.

Byzantská říše vzniká na troskách říše římské. Za císaře **Justiniána I.** a císařovny **Theodory** dochází v 6. stol. k výbojům do Afriky, Itálie a jižního Španělska. Říše má právní základ, zákoník, systém občanské správy a je uzákoněno křesťanství. Na oslavu nového náboženství je v Konstantinopoli postavena katedrála **Aja Sofia**, která je inovací i po stránce architektonické a stavební.

Doznívání římské tradice spojené s ortodoxním křesťanstvím umožnilo říši ubránit se četným **nájezdům - Peršanů (6. stol.), Arabů (7. stol.), Bulharů (9. stol.)** a dalších nepřátel. V **11. stol.** se novou hrozbou staly kočovné asijské kmeny z oblasti Mongolska (čínsky zvané **Tuo Kwui**). Během cesty přijímají nové jméno — **Turci** a náboženství — islám. Část Turků se posléze přidává ke kmeni Seldžuků a společně **porážejí Byzanc** u Manzikertu. Tak vzniká v Anatólii **Seldžucká říše** (tzv. Konyjský sultanát) s hlavním městem Bakonií, která se rychle rozrůstá. Menší turecké kmeny (Orthokidské, Saltucké) tvoří malé říše s vlastní správou.

Křižáci podnikají do Seldžucké říše celkem čtyři výpravy; r. 1204 je při výpravě do Jeruzaléma dobytá Konstantinopol a asi na 50 let se stává centrem tzv. Latinského království. Byzantští panovníci se uchylují do Trabzonu na východě a zpět do Konstantinopole se vracejí až v r. 1261, kdy jsou křižáci oslabeni; říše však již nikdy nenabyla dřívější moci a r. **1453 zaniká**.

- **Osmanské období (1452-1922)**

Turecké kmeny sjednocuje ve 13. stol. **Osman I.** V 15. stol. uchvátila osmanská dynastie byzantský trůn. Hlavním městem se stává **Edirne (Drinopol)**.

1326 padla Bursa

1362 dobytá Thrákie (evropská část Turecka)

1402 Turci poraženi Mongoly (avšak mongolská říše se posléze rozpadla)

1453 Mehmed Dobyvatel přejmenovává Konstantinopol na **Istanbul**

Süleyman I. Kanuni (Nádherný) přebudoval Istanbul a Jeruzalém

1517 osmanští Turci dobyli Svatou zemi

1529 Turci jsou těsně před Vídní (porobení křesťané musí platit za děti, nebo jsou jim děti odebrány a převychovány v duchu islámu; některé se dostaly mezi elitní armádní jednotky janičárů)

1565 Süleyman poražen na Maltě — pomalý úpadek říše (tradicionalismus - naproti tomu pokrok v Evropě; ústřední síla říše - sbory janičárů)

Úpadek říše uspíšilo podepsání mírových smluv v 18.-19. stol. s Ruskem a evropskými státy; vojenská převaha těchto zemí přinutila Turecko, aby se vzdalo svých držav. Pokusy zabránit dezintegraci Turecka (1877 parlament, 1908 vzpoura mladoturků) byly neúspěšné.

- **Kemal Atatürk a ustavení Turecké republiky**

Osmanská říše byla počátkem 1. sv. války porobena. Sultanát definitivně ztratil svou moc, když neschopní politikové dovedli Turecko ke spojení s Německem. Ve většině bojů byli Turci poraženi; v letech 1915-1916 pak vyvraždili více než 1 mil. Arménů.

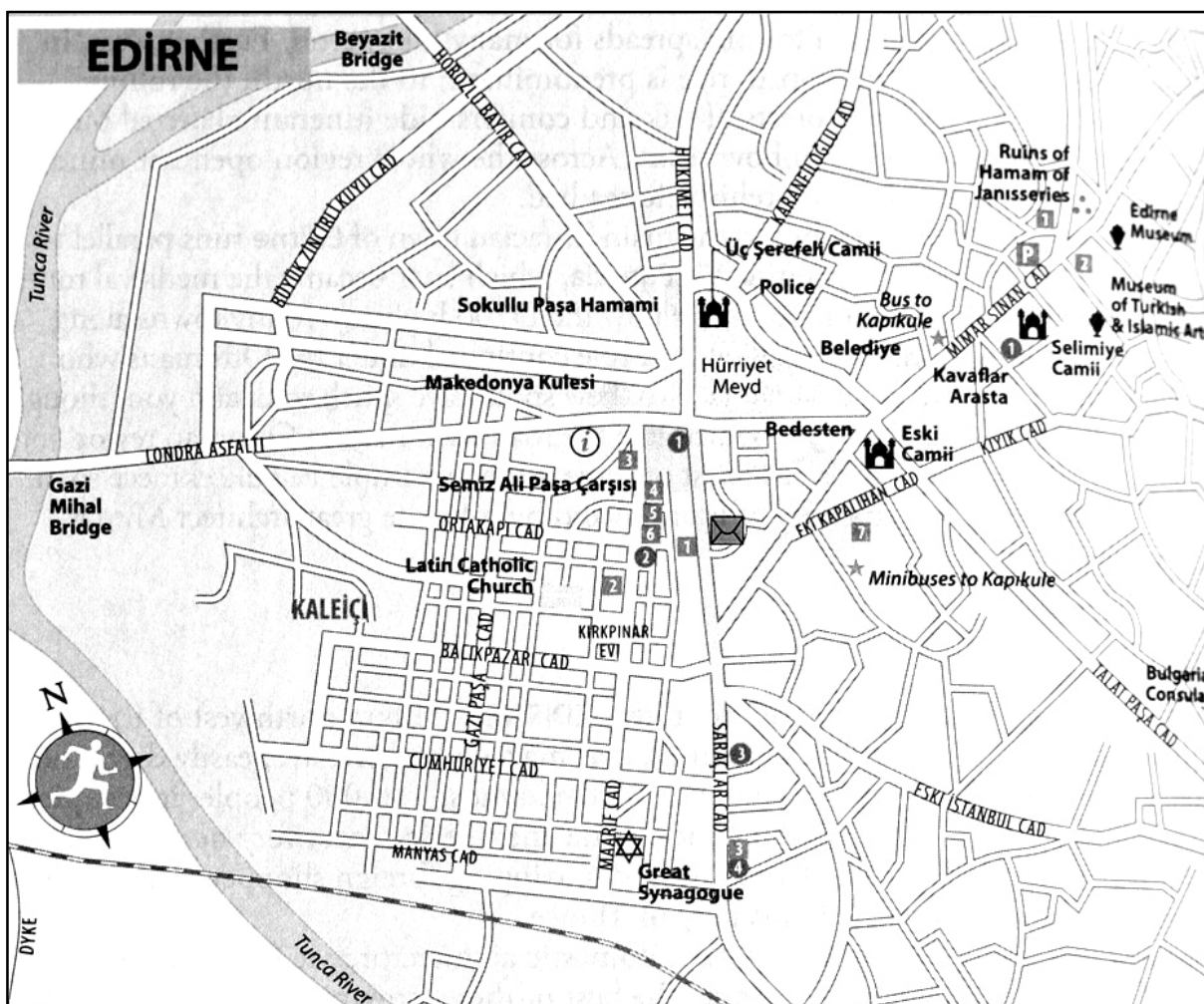
Turecko kapitulovalo. Bylo nuceno vzdát se svých okupovaných území jako Svaté země, východní Turecko bylo vráceno Arménii, Thrákie Řecku a jihovýchodní Turecko Francii. To vše posílilo pocity hořkosti nashromážděné v tureckém národě za dlouhá léta. Poslední kapkou k vypuknutí vzpoury byla sèvreská dohoda, v níž se Turecko formálně vzdalo, a řecká invaze do Izmiru pod záštitou spojenců v květnu 1919. Mustafa Kemal, jediný důstojník, který neutrpěl ve válce porážku a který velel Turkům ve slavné bitvě o Gallipoli, vydal v červnu vlastní deklaraci o nezávislosti a na východě země začal shromažďovat odpůrce sèvreské smlouvy. Istanbulský parlament rezignoval, ve volbách zvítězili Kemalovi stoupenci. Spojenci sice nový parlament neuznali, Kemal přesto v Ankaře ustavil parlament nový. Sultánova vláda odsoudila Atatürka k trestu smrti jako zrádce, vojska dostala rozkaz postavit se proti němu. Řekové dobyli Bursu, Kemal posiloval své jednotky dezertujícími vojáky a sympatizujícími civilisty. V srpnu 1921 Řekové tři týdny bojovali o Ankaru, ale byli poraženi. V létě 1922 dobyl Kemal zpět Izmir a přinutil zbytky řecké okupační armády k odchodu. Sultán utekl a osmanská říše zanikla. Byla vyhlášena republika, Ankara se stala hlavním městem, Kemal prezidentem.

V r. 1923 provedl odstavění církve od státu, ustanovil světské právo a státní školy. Turbany a džalábíja byly nahrazeny evropským oblečením, místo arabské abecedy zavedena latinka, došlo k emancipaci žen (např. získaly volební právo). R. 1935 zavedl příjmení, sám přijal jméno Atatürk — otec Turků. Upevňoval styky s okolními zeměmi, před smrtí ještě zajistil neúčast Turecka ve 2. sv. válce. Každý pokus o odtržení od sjednoceného Turecka byl okamžitě potlačen, zejména v případě Arménů a Kurdů na východě země. Nikdy však neuzíval teroristických praktik ani tajné policie. V r. 1938 Kemal Atatürk umírá.

Prezidentem se stává jeho pobočník generál İnönü, který pokračuje v Atatürkově díle. V zahraniční politice následoval svého předchůdce, zatímco ve vnitrostátních otázkách byl umírněným demokratickým pluralitním politikem a umožnil v Turecku svobodné pluralitní volby. R. 1950 vítězí ve volbách demokratická strana, jejíž změny ve vládě nakonec vedly k politické nestabilitě. Během následujících let dochází ke třem vojenským převratům (1960, 1971, 1980). Poté se vrátila moc lidu a Národní strana (ANAP) zvítězila ve volbách v letech 1983 a 1987.

Přehled kulturně významných míst, která navštívíme

Edirne – vyvýšenina při soutoku tří řek (Tunca, Arda, Meriç), na které se nachází dnešní Edirne, hostila od nepaměti různá sídla. Toto místo bylo díky své strategické poloze mnohokrát obléháno, dobyto a plněno po celá staletí. Z thrácké Uscudamy se stala řecká Oresteia, avšak do historie se zapsala především jako pevnost Hadrianopolis vybudovaná v 2. stol. n. l. římským císařem Hadriánem. Svůj význam si udržela i jako součást Byzantské říše, ačkoliv tou dobou opakovaně doplácela na svou pozici. Hadrianopolis byla jednak oblíbenou zastávkou dobytelských armád pochodujících směrem na Konstantinopol (dnešní Istanbul), zároveň však tradičně i místem, kde si ustupující dobyvatelé po svém neúspěchu vybíjeli frustraci. V polovině 14. stol. se stává na čas hlavním městem Osmanské říše. O století později je město Turky přejmenováno na Edirne, stává se významným kulturním centrem a do určité míry rivalem Kostantinopole. Význam města upadá po mohutném zemětřesení r. 1751, které poničilo jeho infrastrukturu. Během rusko-tureckých válek v 19. stol. bylo Edirne opakovaně plněno, v r. 1913 bylo město po 143 dní trvajícím obléhání dobyto Bulhary. Po skončení první světové války trvalo Řecko, jako jedna z vítězných mocností, na anexi Thrákie, včetně Edirne („Adrianopolis“). Toto připojení však trvalo pouze dva roky (1920-22), prostřednictvím mírové dohody v Lausanne byla oblast navracena Turecku. Edirne bylo po dlouhou dobu multikulturním městem, ve kterém se kromě Turků výrazně uplatňovaly i další národy (Řekové, Bulhaři, Arméni a židé). Pozůstatkem těchto časů jsou římskokatolické i pravoslavné kostely a židovská synagoga.

Hlavními turistickými lákadly Edirne jsou tři mešity. Nejstarší z nich je **Eski Camii**, jejíž stavba byla zahájena r. 1403 a trvala jedenáct let. Stavbu zahájil emír Süleyman, jejího

dokončení se však dožil jen jeho mladší bratr Mehmet I, který zvítězil v krvavých bojích o následnictví proti svým dvěma bratrům. Do stavby byly začleněny i pozůstatky římských sloupů. R. 1447 ji na páteční modlitby nahradila nově postavená **Üç Şerefeli Camii**. Stavba trvala 10 let, byla na svou dobu architektonicky velmi inovativní, a jejím hlavním záměrem bylo dosáhnout vrcholného stylu osmanské náboženské architektury. Její pojmenování odráží tři ochozy na nejvyšším ze čtyř výstředně působících minaretů, každý je spojen se zemí svým vlastním schodištěm. Její nádvoří působí velmi zdobeně střídáním červených porfyrových kamenů se světlými mramorovými (odcizenými z pozůstatků římských budov). Kopule mešity s úctyhodnými 24 m v průměru byla ve své době tou největší, kterou Turci postavili. Üç Şerefeli Camii byla zanedlouho zastíněna další, již třetí mešitou v pořadí, kterou se stala **Selimiye Camii**. Mešita Selimiye Camii se stala ambiciózním celoživotním dílem v té době osmdesátiletého věhlasného architekta Mimara Sinana. Stavba byla zahájena r. 1569, na žádost sultána Selima II (viz její jméno), a dokončena o šest let později. Právem je považována za jednu z nejkrásnějších tureckých mešit. Každý ze čtyř identických minaretů disponuje třemi ochozy a svou výškou 71 m jsou druhými nejvyššími na světě (po Mekce). Na nádvoří se můžeme opět setkat s oblíbeným střídáním červených a světlých stavebních kamenů v obloucích, avšak nejpůsobivější částí mešity jsou interiéry, především její kopule. Sinan záměrně zvolil průměr kopule tak, aby o pouhé centimetry překonal rozměry hlavní kopule Aja Sofia v Istanbulu, a dosáhl tak svého celoživotního snu. Kopule o průměru 31,5 m je prostřednictvím čtyř mohutných dvanáctihřanných sloupů udržována ve výšce 44 m nad zemí a je zdobena výjevy oslavujícími Alláha. Vstup do mešit je zdarma, v muzeích navazujících na Selimiye Camii se platí 3 ₺.

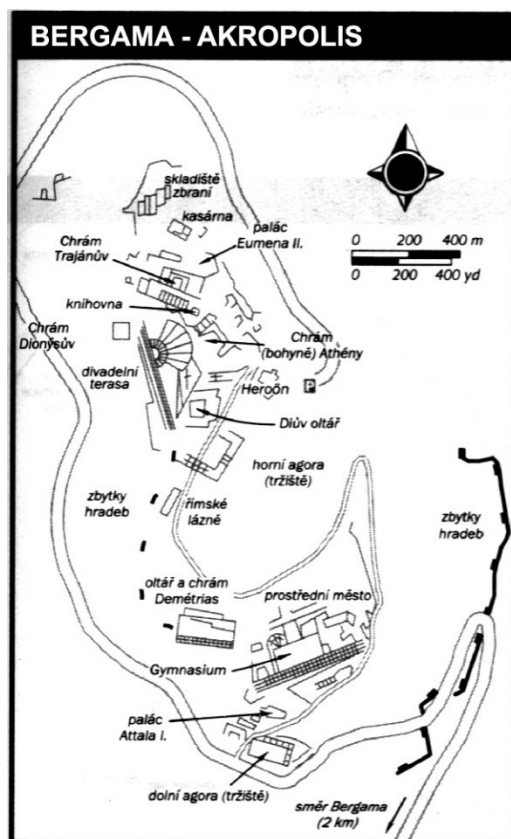
Poslední zachovalou památkou z období Byzantské říše je **Makedonya Kulesi** („makedonská věž“) pocházející z 12. stol. Jedná se o poslední pozůstatek rozsáhlých obranných hradeb původního města. Zajímavé je, že hradby nebyly Osmanskými Turky zbořeny při vlastním dobývání města, ale až později, jako demonstrace sebejistoty jeho obyvatel po dostatečném rozšíření Osmanské říše západním směrem. V přízemí si lze z vyhlídkové plošiny prohlédnout základy budov římské Hadrianopole odkryté r. 2003 při archeologických vykopávkách.

Bergama – pozůstatky antického města Pergamon se majestátně vyjímají nad současnou Bergamou. Pergamon se stal ve 3. stol. př. n. l. významným sídlem, a to především díky Lýsimachovi, stoupenci Alexandra Velikého. Zakladatelem pergamonské vládnoucí dynastie se stal Eumenes I, město však dosáhlo rozkvětu za jeho nástupce Eumena II (197-159 př. n. l.), který nechal postavit gymnázium, Diův oltář, knihovnu a opevnil akropoli mohutnými hradbami. Za vlády Attala III se město stalo součástí Římské říše. Římané se dále podíleli na jeho rozvoji, Pergamon se 150 tis. obyvatel se stal uměleckým a obchodním centrem. Po nájездеch barbarů Pergamon r. 262 n. l. zaniká.

Antické město bylo znovuobjeveno německým inženýrem Carlem Humannem roku 1871. Během 15 let archeologických vykopávek byla odkryta celá akropole, nejcennější nálezy (včetně cenných reliéfů z Diova oltáře) však byly převezeny do Německa, kde jsou dodnes součástí trvalé expozice ve specializovaném berlínském muzeu.

Po vstupu na pergamskou akropoli (20 ₺) vede cesta od staré městské brány nahoru k Diově oltáři, jehož zbytky spočívají ve stínu tří vzrostlých borovic. Oltář nechal vystavět Eumenes II k příležitosti oslavy vítězství svého otce nad barbary a zdobily ho reliéfy znázorňující bitvu mezi Titány a bohy, symbol vítězství řádu nad chaosem. Paralelně s Diovým oltářem se o terasu výše rozléhají zbytky chrámu zasvěceného bohyni Athéně, pocházející z 3. stol. př. n. l. Chrám byl kdysi propojen se známou pergamskou knihovnou, jejíž základy se nachází hned vedle. V době své největší slávy byla pergamská knihovna s přibližně 200 tis. tituly značným rivalem pro největší starověkou knihovnu v egyptské

Alexandrii. Za díla autorů jako byli Aristoteles či Theofrastos se dokonce při rozšiřování knihovny platilo jejich váhou v zlatě. Rozmach pergamské knihovny však byl trnem v oku následníkům Ptolemaiovské dynastie vládnoucím v tehdejší Egyptě, kteří dokonce v reakci na něj zakázali export papyru, aby omezili její další růst. V Pergamonu následně došlo k oživení dávné tradice psaní na speciálně upravené zvířecí kůže – známé později jako pergameny (jméno!). Protože pergameny nebylo možné, na rozdíl od papyru, dlouhodobě skladovat ve srolovaných svitcích, předpokládá se, že takto vznikly první „moderní“ knihy. Paradoxně, tituly z pergamské knihovny se nakonec staly součástí té alexandrijské, když je Markus Antonius věnoval darem Kleopatře. Od chrámu lze po úzkém schodišti sestoupit do velkolepého venkovního divadla v helénistickém stylu, které bylo schopné pojmout 10 tis. diváků. Dřevěné pódium bylo po každém představení rozmontováno, aby nebránilo přístupu do sousedního Dionýsova chrámu. Výše se pak nachází Trajánův chrám, kde byla vzdávána pocta římským vládcům Trajánovi a Hadriánovi. Chrám je postaven v korintském stylu, římsa v severní části budovy je lemována motivem hlavy Medusy. Na akropoli jsou rovněž patrné zbytky kasáren, obranných zdí, cisterny a akvaduktu, královských paláců, chrám zasvěcený bohyni Demeter, gymnázium a dvě oddělená tržiště (nižší a vyšší agora).

Trajánovi a Hadriánovi. Chrám je postaven v korintském stylu, římsa v severní části budovy je lemována motivem hlavy Medusy. Na akropoli jsou rovněž patrné zbytky kasáren, obranných zdí, cisterny a akvaduktu, královských paláců, chrám zasvěcený bohyni Demeter, gymnázium a dvě oddělená tržiště (nižší a vyšší agora).

Z akropole je směrem na jih patrná další vyvýšená památková zóna – Asklepion. Jednalo se o náboženské a terapeutické centrum, (pojmenované po Asklepiovi, bohu léčitelství) které sloužilo jako zřejmě první psychiatrická léčebna na světě. Terapie se skládala z rituálních obřadů, různých diet, koupelí a fyzických cvičení. Působil zde mj. Galénos (129-202 n. l.), pergamský rodák a nejvýznamnější starověký lékař, jehož teorie se v medicíně používaly až do 16. stol. Většina dochovaných památek je však pozdějších, a datuje se do období vlády římského císaře Hadriána, kdy byl Asklepion využíván jako lázně. Z akropole lze rovněž nad řekou vidět budovu Kızıl Avlu („červená bazilika“). Původní chrám z 2. stol. n. l. zasvěcený egyptským bohům (Serapis, Harpokrates, Isis) byl později přestavěn do podoby byzantské baziliky.

Efesos – zbytky starověkého města Efesu jsou dnes druhou nejnavštěvovanější památkou v Turecku (po istanbulském Sultanahmetu) a to jistě ne náhodou. Unikátní zachovalost lokality řadí Efesos mezi nejlepší příklady klasického řecko-římského města na světě. Kolem r. 1000 př. n. l. bylo na severním svahu Pionu (dnešní Panayır Dağı) založeno město Efesos. Řečtí osadníci s sebou přivezli kult bohyně Artemidy a po čase splynuli s původním obyvatelstvem i jejich náboženstvím. Podle antické legendy byl zakladatelem Efesu Androklos, syn athénské krále Kodra, který se vydal naplnit věštbu, jež mu byla předpovězena. Efesos si postupně získal věhlas, r. 334 př. n. l. jej dokonce navštívil Alexandr Veliký. Významněji se však do historie města zapsal Alexandrův důstojník Lysimachos, který kvůli poklesu mořské hladiny nechal město přesunout na současné místo a zároveň kolem něj nechal postavit první hradby, jejichž zbytky jsou dodnes patrné. Je zajímavé, že v průběhu století Efesos často střídal své spojence, v období

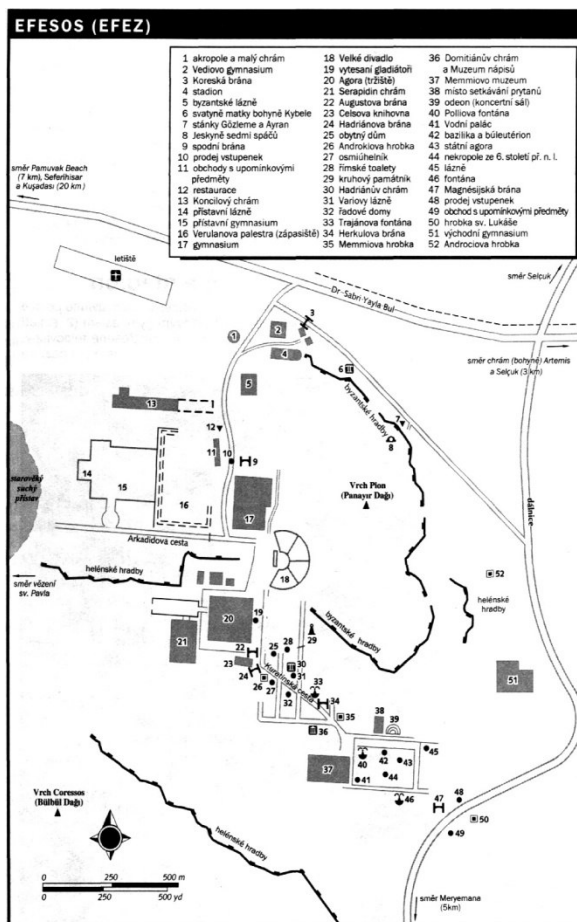
římské nadvlády se dokonce zapojoval i do různých revolt proti Římu. Přesto jeho obyvatelé nebyli nikdy za nedostatek morálky potrestáni, ba právě naopak. Efesos byl v období Římské říše zvolen správním městem asijských provincií a ozdoben celou řadou velkolepých správních budov (zachovalé dodnes). Populace města se v té době blížila 250 tis. obyvatel, kromě Římanů zde byli zastoupeni i Egypťané, židé a lokální anatolské kultury. V první polovině 1. stol. n. l. se v Efesu začíná šířit křesťanství, působili zde tou dobou sv. Jan Evangelista a sv. Pavel. V období, kdy byl Efesos součástí Byzantské říše, se tu dokonce konaly dva církevní koncily. Nicméně v té době už je patrný úpadek města, ke kterému přispělo opuštění kultu bohyně Artemidy, opakované nájezdy Arabů a především pak zanášení přístavu sedimentem.

V rámci památkového areálu Efesu (25 ₺) je k vidění celá řada pamětihodností. V bezprostředním okolí horní agory (tržiště) se nachází centrum římské měšťanské komunity – prytaneum. V prytaneu se nacházel neuhasitelný posvátný plamen Efesu a dvě sochy bohyně Artemidy (dnes v muzeu v Selçuku), navzdory tomu že místní patronkou byla Hestiá. Prytaneum sloužilo mj. k přijímání významných hostů. V sousedství horní agory se také nachází Herkulova brána, kde je na sloupovém reliéfu zobrazen hrdina zabalený v kůži nemejského lva.

Hadriánův chrám z r. 118 n. l. byl věnován darem městu jedním z bohatých občanů, k počtě římskému císaři a bohyni Artemidě. Většina zdejších reliéfů jsou sádrové kopie, originály sídlí v muzeu v Selçuku. Sousední lázně původem z 1. stol. n. l. byly důkladně opraveny po čtyřech stoletích na podnět byzantské dámy, jejíž bezhlavá socha dnes zdobí vstup. Lázně byly příhodně spojeny s veřejnými latrínami a nevěstincem. V narušené podlaze budov je místy vidět i hliněné kanalizační potrubí.

Terasovité domy s 62 místnostmi jsou výjimečně zachovalým obrazem římských obytných budov. Platí se do nich další vstupné (15 ₺), ale jejich návštěva jistě stojí za zvážení. Jeden z nejzachovalejších terasovitých domů byl pohřben při zemětřeseních v 3. stol. n. l. a je postupně archeology odkrývá. K vidění jsou různé mozaiky, nástěnné malby nebo třeba důmyslný systém topení pod podlahou.

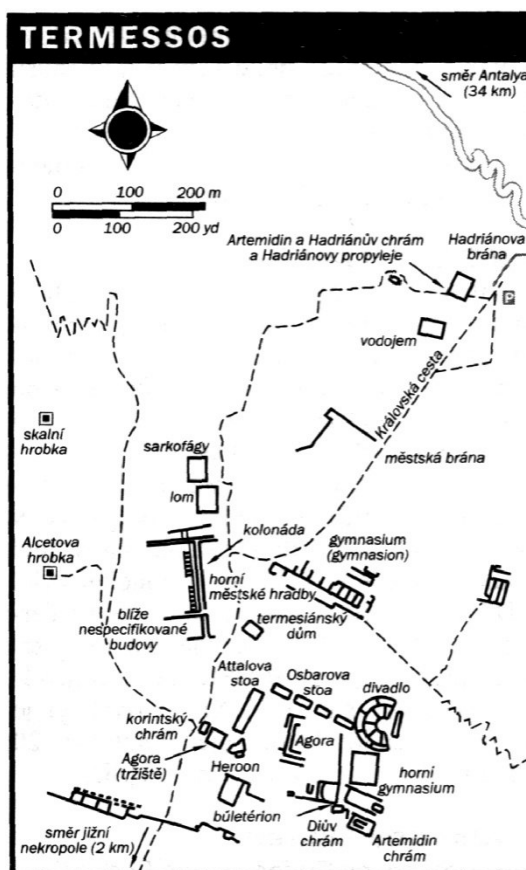
Nepřehlédnutelnou Celsovu knihovnu nechal postavit mezi lety 110-135 n. l. konzul Gaius Julius Aquila na počest svému otci Celsovi Polemaeanovi, který je pochován v hrobce pod západní stěnou budovy. Niky na čelní straně budovy jsou dnes vyplněny sádrovými replikami soch čtyř zosobněných ctností (originály uloženy ve Vídni). Všech dvanáct tisíc zde uložených svitků bylo spáleno při plenění města barbary v r. 262 n. l. Níže položená Arkádiova cesta byla kdysi místem pravidelných gladiátorských zápasů, lemovaly ji stovky obchodů a byla osvětlována i přes noc. Od Arkádiovoy cesty lze odbočit k chrámu sv. Marie (Meryem Kilisesi). Původní budova římského skladiště byla přestavěna během 2-4. stol. n. l. do podoby chrámu, ve kterém se r. 431 n. l. konal ekumenický církevní koncil. Dobře se zachovalo její baptisterium (raně křesťanská stavba sloužící ke křtům).

Termessos – pozůstatky antického města Termessos jsou dramaticky zasazeny do horského prostředí, nachází se totiž ve svahu v nadmořské výšce převyšující 1000 m. Město mělo strategickou polohu, bylo vybudováno při vnitrozemské stezce spojující středomořské pobřeží s egejským. Mýtné, které byli projíždějící obchodníci nuceni platit, bylo významným zdrojem finančních příjmů města. V roce 70 př. n. l. se obyvatelům Termessu podařilo velmi výhodně dojednat podmínky s Římem, díky nimž si město zachovalo do značné míry nezávislost na říši. Obyvatelé Termessu byli na tuto skutečnost patřičně hrdí a demonstrovali ji např. tak, že se na jejich platidlech nikdy neobjevovaly portréty ani jména vládnoucích římských císařů. Zemětřesení r. 243 n. l. bylo pravděpodobně příčinou relativně brzkého zániku města.

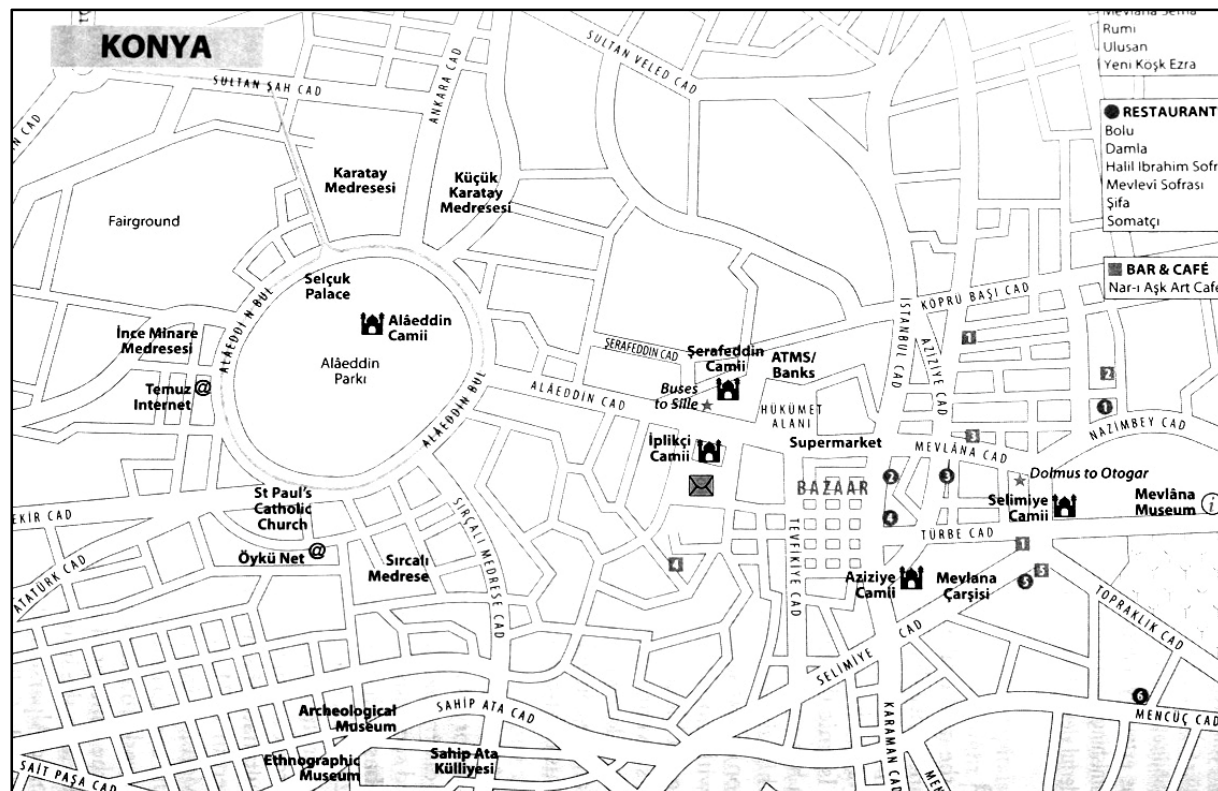
Po vstupu do areálu starověkého města (5 ₰) je třeba se připravit na strmá stoupání k jednotlivým památkám. Obtížná přístupnost místa je však odměněna mírou zachování historické lokality, na rozdíl od jiných tu příliš neohrožilo rozebírání památek pro stavební kameny. Královská cesta z 2. stol. n. l. byla hlavní přístupovou cestou k Termessu, kolem ní jsou dnes patrné zbytky mohutných dvouúrovňových hradeb. Historické centrum antického města se nachází až za vnitřními hradbami, a prvními památkami po cestě jsou zbytky gymnázia a lázně. Podstatně nápadnější je však sousední divadlo, velkolepě zasazené na okraj strmé rokly s vrcholky hor v pozadí. Vybudováno bylo v řeckém stylu a jeho kapacita dosahovala 4 200 míst. S otevřenou travnatou plochou dávné agory (tržiště) sousedí korintský chrám s širokým vstupním schodištěm a menší divadlo Odeon, které sloužilo především ke sledování zápasů. Ze čtyř dalších chrámů v Termessu se nejlépe dochoval ten zasvěcený Diovi, patronovi města. Nad Odeonem se nachází nekropole s velkým množstvím sarkofágů pocházejících z 1-3. stol. n. l., některé jsou velmi jednoduché, jiné propracovanější. Alcetova hrobka se nachází v nejvyšších partiích lokality, sloužila jako mauzoleum významného generála, atraktivní jsou především nástěnné výjevy s vojenskou tematikou.

Konya – kdysi hlavní město západní středověké Seldžucké říše je dnes významným poutním místem islámského světa. První doklady o osídlení místa pochází již ze 7. tis. př. n. l., místní akropoli postupně osídlili Chetitové, Frýdové, Řekové a Římané. V období raného křesťanství navštívili město sv. Pavel a sv. Barnabáš, konal se zde i jeden z prvních církevních koncilů. Značného významu nabylo město také v období Seldžucké říše jako sídlo Růmského sultanátu. Nejvýznačnějším ze seldžuckých panovníků byl ve 13. stol. sultán Alâeddin Keykubad, který se zásadním způsobem prosadil o rozvoj umění a filozofie. Za jeho vlády tu působil Džalâleddín Rúmí přezdívaný Mawláná (tur. Mevlâna – „Náš učitel“), perský básník a spiritualista, zakladatel řádu tzv. tančících dervišů (Mevlevi). Jeho učení bylo založené na toleranci, lásce a štedrosti. Mawláná zatracoval otroctví, propagoval rovnoprávnost žen a monogamii.

Mezi nevýznamnější památky Konye patří muzeum Mawlány (Mevlâna Müzesi, 3 ₺), umístěné v bývalém *tekke* – historicky prvním sídle řádu tančících dervišů a místem posledního odpočinku jeho zakladatele. Tekke sloužilo k spirituální osvětě, mediaci a obřadním tancům od r. 1273 (krátce po Rúmiho smrti) až do r. 1925, kdy byl řád oficiálně zakázán prezidentem Atatürkem. Většina současných budov pochází z 15-16. stol, jádro celého komplexu však tvoří nádvoří s pečlivě udržovanou zahradou. Podél jeho jižní a východní hrany jsou patrné cely, ve kterých se dříve modlili a meditovali mniši, dnes nahrazení voskovými figurinami v dobových kostýmech. Ostatky Mawlány se nachází v hlavní budově, mauzoleu. Místo má dodnes značný význam pro islámské věřící, do mauzolea proto mohou ženy vstupovat jen s pokrývkou hlavy a návštěvníkům v krátkých kalhotách/sukni je zapůjčeno něco jako dlouhá sukně na zakrytí nohou (bez ohledu na pohlaví).

Zbytky starověké akropole jsou dnes součástí oválného parku Alâeddin Parkı, kde se rovněž nachází velkolepá mešita Alâeddin Camii z r. 1221. Do jejího jednoduchého interiéru, který je pro seldžuckou architekturu typický, bylo začleněno 42 sloupů římského původu. Krásný *minbar* (analogie kazatelny) vyřezaný z ebenového dřeva pochází z r. 1155, je považován za jeden z nejstarších známých příkladů seldžuckého umění. V parku jsou dodnes patrné zbytky původního seldžuckého paláce. S parkem sousedí Karatay Medresesi (3 ₺), původně škola islámských studií z poloviny 13. století, dnes muzeum keramiky. Samotná budova je velmi zajímavým příkladem kombinace arabského umění (střídání různých barev stavebních kamenů) s řeckým (korintské sloupy) a seldžuckým (portály). Nedaleko se nachází İnce Minare Medresesi („akademie u úzkého minaretu“, 3 ₺) sloužící jako lapidárium a muzeum řezbářství. Její minaret byl značně poškozen bleskem při bouři r. 1901. Zajímavým zážitkem je rovněž návštěva bazaru v Konyi s tradičními výrobky, kde je možné narazit i na potřeby alternativní medicíny (např. pijavice). V bezprostředním okolí bazaru se také nachází významné mešity, včetně té nejstarší z roku 1202 (İplikçi Camii).

Údolí Ihlary – v zaříznutém říčním údolí se mezi rudě zbarvenými skalními stěnami schovávají do kamene vytesané vesnice a kostely, které se řadí mezi turisticky nejnavštěvovanější oblasti celé Kapadokie. V údolí dnes leží tři malebné vesnice – Selime, Belisima a Ihlara, ze kterých vedou pohodové procházkové trasy do památkové zóny (5 ₺). Hlavním lákadlem Belisimy jsou kromě samotné atmosféry do skály vytesaného města dva kostely. **Direkli Kilise** („Kostel se sloupy“) z 11. stol. je bohatě zdobený byzantskými freskami znázorňujícími např. Pannu Marii a sv. Jiřího. **Kostel sv. Jiří** byl zasvěcený tomuto světcovi křesťanským emírem Basilem Giagoupem ve 13. stol., zajímavostí je nápis vyjadřující vděčnost křesťanských věřících za náboženskou toleranci ze strany seldžuckých Turků. Na jedné z fresek je zachycen sv. Jiří v boji s trojhlavým drakem. Od časného středověku až po 14. stol. hostilo údolí Ihlary křesťanské kláštery, a bylo tou dobou známo pod názvem Peristrema. Minimálně několik z dochovaných kostelů stojí za návštěvu. Zřejmě nejzajímavějším z nich je **Yılanlı Kilise** („Hadí kostel“), ve kterém výzdoba interiéru zobrazuje netradiční výjevy utrpení hříšníků v pekle. Na čtyřech ženách jsou navěšeni hodující hadi, hlavní scéna je věnována trojhlavému hadu s dušemi hříšníků v tlamách a v popředí jedno z pouhé hrstky zobrazení Satana v celé Kapadokii. **Ağaçaltı Kilise** („Kostel pod stromem“) byl postaven s půdorysem ve tvaru kříže a hlavní kopulí, fresky vnitřní výzdoby jsou dobře zachované. Kostel se původně sestával ze tří pater, avšak dvě z nich se spolu se vstupní halou zřítily. Za návštěvu stojí i **Sümbüllü Kilise** („Kostel hyacintů“) s atraktivním průčelím a zbytky fresek na kterých je patrný řecký vliv. Dalšími jsou **Kokar Kilise** nebo **Pürenli Seki Kilise**, ve kterém byly nástěnné malby značně poškozeny.

Göreme – v okolí městečka Göreme se nachází bezpočet do různé míry dokonalých příbytků a náboženských staveb vytesaných přímo do skály, na rozdíl od jiných lokalit v Kapadokii, zde je celá řada z nich stále ještě obydlena. V posledních letech se Göreme stává hlavní turistickou atrakcí Kapadokie, navzdory silné komercializaci si však vesnice ještě zachovává svůj autentický šarm. Nejnavštěvovanější atrakcí je místní „muzeum pod širým nebem“ (15 ₺), rozsáhlý komplex více než třiceti do skály vytesaných kostelů z 9-11. stol. s interiéry zdobeným nádherně zachovalými freskami znázorňující různé křesťanské náboženské motivy. Nejznámějšími kostely jsou **Elmalı Kilise** („Kostel jablka“), **Karanlık Kilise** („Tmavý kostel“, za vstup se připlácí 8 ₺) a **Çarıklı Kilise** („Kostel sandál“). Všechny byly při již při zhotovování silně ovlivněny byzantskými tradicemi: postaveny na půdorysu ve tvaru kříže, disponující hlavní kopulí podepřenou sloupy a pak samozřejmě i tematické výjevy fresek a techniky jejich tvorby. Recentně restaurovaná výzdoba kostela Karanlık Kilise je obzvláště výjimečná, modrá barva fresek je odvozena z minerálu azuritu, což bylo i v době jejich vzniku značně finančně nákladné. Mezi další kostely patří **Barbara Kilise** („Kostel sv. Barbory“) pocházející z konce 11. stol. Chrám disponuje jen jednou lodí, na výzdobě se kromě zobrazení sv. Barbory podílí i různé geometrické útvary. Pro biology je mj. zajímavá postava připomínající hmyz, jejíž symbolický či mystický význam je dnešním historikům ztracen. V kostele **Yılanlı Kilise** („Hadí kostel“) se na západní stěně nachází známé zobrazení sv. Onufria. Svatý Onufrius byl poustevníkem v egyptské poušti, údajně se živil se výhradně jen datlemi a chodil s bederní pokrývkou z listů. Při cestě z venkovního muzea do Göreme jsou ke spatření další kostely – **Saklı Kilise** („Skrytý kostel“) a **Tokalı Kilise**. Druhý zmíněný je v ceně vstupenky do muzea a je velmi pěkně zachovalý. Je v něm patrná starší část s typickou výzdobou pro oblast Kapadokie a novější přístavba silně ovlivněná byzantským uměním. S kostely se však lze setkat i v širším okolí Göreme, dva výjimečné se nachází na okolních kopcích: **Kadir Durmuş Kilisesi** je sice bez vnitřní výzdoby, ale datuje se až do 7. stol., **Yusuf Koç Kilisesi** z 11. stol. má relativně dobře zachované fresky.

Istanbul – významná metropole na pomezí dvou kontinentů byla po staletí hlavním městem mocných říší a dodnes je rušným ekonomickým i kulturním centrem moderního Turecka. Podle tradiční představy bylo město založeno v 7. stol. př. n. l. řeckým králem Byzasem, jemuž vděčilo za svůj původní název Byzantium. Nedávné archeologické průzkumy však poukázaly, že už v 6. tis. př. n. l. se na jeho místě nacházela neolitická osada. Za císaře Konstantina se r. 330 n. l. stalo Byzantium hlavním městem Římské říše. Po rozdělení impéria na Západořímskou a Východořímskou říši se město, tou dobou již nazývané Konstantinopol, stalo hlavním správním centrem na východě. Východořímská říše se brzy začala distancovat od Říma, přijala řecký jazyk a křesťanství. Z města se postupně stalo významné obchodní centrum, které dosáhlo největšího bohatství a slávy ve 4. stol. n. l. jako srdce Byzantské říše. Impérium se bránilo četným vlnám nájezdníků – Peršanům (6. stol.), Arabům (7. stol.), Bulharům (9. stol.) až do r. 1071, kdy je poraženo seldžuckými Turky u Manzikertu a stává se součástí Seldžucké říše. Pokusy křesťanského světa o jeho záchranu prostřednictvím křížových výprav byly sice úspěšné, avšak dřívější sláva Byzantského impéria již nikdy nebyla obnovena. V r. 1204 byla Konstantinopol dobytá a vydrancována křižáky a stává se nakrátko součástí tzv. Latinského království. Definitivní tečkou za byzantským odkazem je rok 1453, ve kterém byla Konstantinopol dobytá Mehmedem II. Dobyvatelem, stala se součástí Osmanské říše a byla přestavěna v duchu islámu (mešity, sultánský palác). Mehmed zároveň město přejmenoval na Istanbul, v duchu náboženské tolerance však nadále podporoval řecké, arménské i židovské přistěhovalce. Nejvýznamnějším osmanským panovníkem byl bezpochyby Sulejman I. Nádherný (Süleyman Kanuni, 1520-66), za jehož vlády se Osmanská říše podstatně rozšířila západním směrem (s nájezdníky pronikl až k Vídni). Nepředstavitelné bohatství nabyté během zahraničních výprav bylo mj. využito k financování ambiciózních projektů Mimara Sinana, mistra mezi osmanskými staviteli. Po období vrcholného rozkvětu však Osmanská říše začala pozvolna upadat, územní ztráty v zahraničí se pojily s korupcí na nejvyšších místech a vládou neschopných panovníků. Porážkou v první světové válce vyvrcholilo období dlouhodobé veřejné nespokojenosti, pod vedením Mustafy Kemala (později známý jako Atatürk) se spustila občanská revoluce, která vyústila v r. 1923 ve vyhlášení samostatné Turecké republiky, jejíž hlavním městem se stává Ankara. Po vzniku republiky se počet obyvatel Istanbulu zvýšil 12× na současných 15 milionů. Strmý nárůst populace byl však spojen s celou řadou problémů (nízká úroveň bydlení v některých čtvrtích, nedostatečné zásobení domácností vodou, kolaps městské dopravy) a v bezprostředním ohrožení se ocitly i historické pamětihodnosti města. Hrozící stažení Istanbulu ze Seznamu světového kulturního dědictví podnítilo větší zájem vlády a místních správních úřadů o stav památek. Díky následným efektivně cíleným akcím byl Istanbul vyhlášen Evropským městem kultury pro r. 2010.

Domovem nejproslulejších istanbulských památek je čtvrť Sultanahmet. Takřka na jednom místě se tu nachází největší odkaz Byzantské říše (katedrála Aja Sofia), velkolepé sídlo sultánů Osmanské říše (palác Topkapı) a proslulá Modrá mešita (Sultan Ahmet Camii), tři památky, které by si žádný návštěvník Istanbulu neměl nechat ujít.

Aja Sofia (Haghia Sophia) – Otevřeno 9-19 hod., poslední vstup 18 hod., 25 ₺. Po celá staletí největší budovou světa, Aja Sofia („chrám Boží moudrosti“) demonstrovala bohatství a moc byzantských císařů. Stavba byla zahájena r. 532 na podnět císaře Justiniána a trvala pět let. Záměrem architektů Anthémia z Trallu a Isidora Milétského bylo vytvoření budovy do té doby nevídaného tvaru i rozměrů, což se bezpochyby podařilo. Její mohutnou chrámovou kopuli o průměru přesahující 30 metrů se nepodařilo na jiné stavbě napodobit až do 16. století! Nutno však podotknout, že původní kopule se po 20 letech zřítla, nahrazena byla kopulí novou, která vydržela až do r. 989, a současná podoba chrámové kopule podle návrhu arménskému architektovi Tridata je tak již třetí v pořadí. Za vlády osmanského sultána Mehmeda byla Aja Sofia upravena do podoby mešity, k pravidelným modlitbám byla využívána až do r. 1932, od té doby je muzeem. V polovině devatenáctého století byly mozaiky jejích interiérů pracně restaurovány švýcarskými bratry Fossatiovými. Prostornému interiéru chrámu dominuje hlavní kopule ve

výšce 55 m nad úrovní podlahy, jejíž váha je rozložena na čtyřech mohutných pilířích. Původní stavba téměř čtvercového půdorysu byla v průběhu staletí rozšířena četnými dostavbami. Stěny zdobí četné barevné mozaiky na zlatém pozadí, znázorňující výjevy z počátků křesťanství.

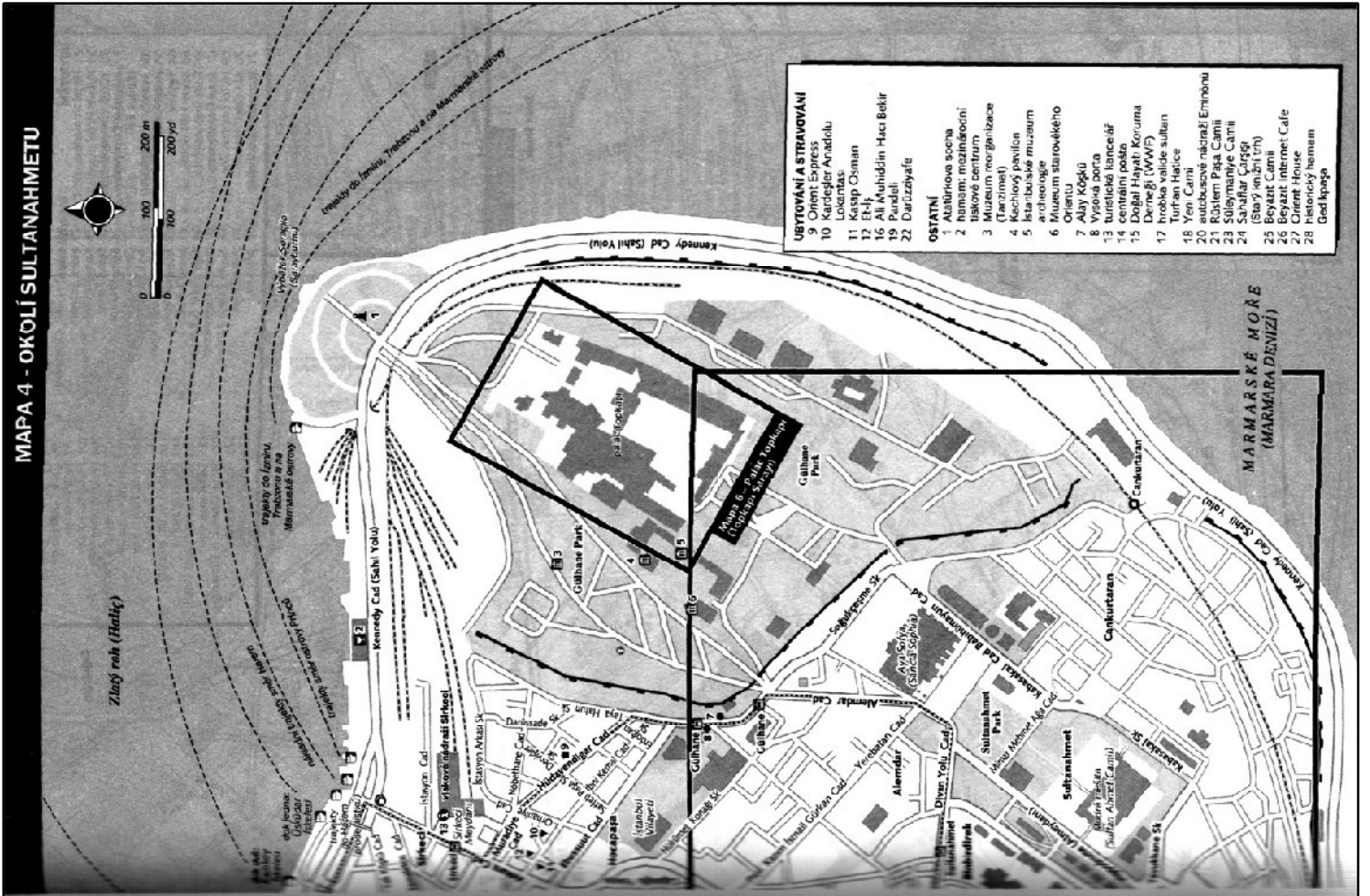
Palác Topkapı (*Topkapı Sarayı*) – Otevřeno 9-19 hod., poslední vstup 18 hod., 25 ₺ (na první nádvoří zdarma, dalších 15 ₺ do harému). Malebné budovy paláce Topkapı jsou soustředěny kolem systému propojených nádvoří a zahrad, díky čemuž bývá palác občas přirovnáván k španělské Alhambře. Areál paláce se skládá celkem ze čtyř nádvoří vzájemně propojených zdobenými branami. Historie sultánského paláce je pevně spjata s historií Osmanské říše, některé z jeho budov pochází z původního paláce vybudovaného Mehmedem Dobyvatelem po definitivní porážce Byzance v 15. stol., celá řada dalších přibývala během následných období. Přepychovost dřívějšího života v sultánském paláci dokládá i deset separátních kuchyní, každá specializovaná na jiný typ jídel, zaměstnávajících celkem 1500 lidí. Zážitkem je jistě i návštěva zbrojnice s přehledem vojenského arzenálu, kterým disponovali osmanští Turci i evropské armády na konci středověku. V expozici je mj. šavle samotného Mehmeda. V dvoupatrové budově dřívější pokladnice je k vidění sultánský trůn posetý drahokamy, vzácné relikvie sv. Jana Křtitele či pátý největší diamant na světě. V jednom z nedalekých pavilonů jsou pak uchovány cenné relikvie proroka Mohameda získané během vojenského tažení do Egypta v r. 1517, po dlouhou dobu byly přístupné jen sultánovi a jeho nejbližším, dnes se tu u nich tvoří dlouhé fronty věřících. Čtvrté nádvoří paláce zdobí několik menších pavilonů pokrytých mozaikami tradičních arabských dlaždic v barvách modré a bílé. Komnaty sultána, jeho žen a dětí, osobních sluhů a konkubín se nachází v tzv. harému, do kterého se platí separátní vstupné. Unikátní místností je např. ložnice sultána Murada III., na jejíž výzdobě se podílel mistr mezi osmanskými staviteli – Mimar Sinan, a která je pokryta detailně zdobenými tureckými dlaždicemi z Ízniku (16. stol.).

Modrá mešita (*Sultan Ahmet Camii*) – V pátek kvůli modlitbám otevřeno jen cca do 13 hod., vstup zdarma. Hlavní vchod je rezervovaný pro muslimy, turisti vstupují bočním vchodem, před vstupem do mešity je třeba si sundat obuv. Se svými šesti minarety a úctyhodným počtem kopulí, polo-kopulí a vížek patří Modrá mešita mezi nepřehlédnutelné dominanty historického centra Istanbulu. Velkolepá stavba zahájena architektem Mehmedem Ağaou v r. 1609 byla již od počátku spjata s řadou kontroverzí. Již prvotní plán počítající s šesti minarety se setkal s vlnou odporu mezi muslimskými věřícími, kteří stavbu považovali za kacífský pokus soupeřit s šesti minarety v posvátné Mekce. Hlavním problémem však byla poloprázdná státní pokladnice, vyčerpaná předchozími válkami, která jen stěží umožňovala financovat tak ambiciózní projekt. Sultán Ahmet I., po kterém je mešita pojmenována, byl však odhodlán zapsat se do dějin i kdyby měl přivést své impérium k bankrotu. Údajně se sám podílel na kopání základů mešity. Detailně propracovaným vstupním portálem se lze dostat na rozlehlé nádvoří, jehož rozměry odpovídají rozměrům vlastní mešity. Vnitřek mešity je bohatě zdobený modrými ornamentovanými dlaždicemi z Ízniku, kterých se tu nachází více než 20 tisíc, a z nichž původně pramení označení „Modrá mešita“. V bohatě zdobeném královském křídle mešity se nachází sultánovo lože.

Mezi další významné istanbulské památky patří např. **Muzeum tureckého a islámského umění** (*Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, 10 ₺) s velkolepou expozicí, ve které nechybí ani celá sekce věnovaná tureckým kobercům. Zajímavým zážitkem je i návštěva byzantských podzemních cisteren na vodu **Yerebatan Sarnıcı** (10 ₺) z 4-6. stol., které jsou vyztuženy 336 sloupy, nežádka s ozdobnými korintskými hlavicemi. K nákupu suvenýrů a utracení zbylých lir je výbornou příležitostí **Velký bazar** (*Kapalı Çarşı*). S 66 ulicemi a uličkami, více než čtyřmi tisíci obchody, bankami, vlastní mešitou, poštovním úřadem, poliklinikou, policejní stanicí a soukromou ostrahou je tento údajně největší krytý trh na světě městem sám o sobě.

MAPA 4 - OKOLÍ SULTANAHMETU

MAPA 4 - OKOLÍ SULTANAHMETU

